

ΑΓΙΟΡΕΙΤΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ

(ΠΙΝ. 9 - 15)

Βιβλιογραφικά έργαστήρια ή τουλάχιστο μεμονωμένοι βιβλιογράφοι, ειδικευμένοι, όπως ήταν φυσικό, κυρίως σε λειτουργικά χειρόγραφα, πρέπει να υποθέσουμε πως υπήρχαν πολλοί στο "Άγιον" Όρος στους βυζαντινούς χρόνους (Ένα παράδειγμα μπορώ να μνημονεύσω, τον Μάρκο Ιερομόναχο της μονής Έσφιγμένου στις αρχές του 14ου αιώνα: Λάμπρος 2066 - 2071, Έσφιγιμ. 51 - 58, βλ. κυρίως το βιβλιογραφικό σημείωμα του άρ. 58). Όμως τα βιβλιογραφικά αυτά κέντρα δε φαίνεται να είχαν τη σημασία που είχαν άλλα λαμπρά βιβλιογραφικά έργαστήρια μοναστηριών της Βασιλεύουσας ή άλλων τόπων¹. Αντίθετα, στα μεταβυζαντινά χρόνια το "Άγιον" Όρος φαίνεται πως έγινε κέντρο σημαντικού βιβλιογραφικής δραστηριότητας, και πολλοί συστηματικοί και έμπειροι βιβλιογράφοι εργάζονται εκεί. Ένα τέτοιο έργαστήριο μπορούμε να πιστοποιήσουμε στη Μονή Διονυσίου, στα τέλη του 16ου και στον 17ο αιώνα (1580 - 1670 περίπου), στο όποιο ανήκουν αρκετοί γραφείς λειτουργικών χειρογράφων με αποκρυσταλλωμένη τυπική γραφή. Άλλους μεμονωμένους βιβλιογράφους του 16ου, 17ου, ακόμα και του 18ου αιώνα συναντούμε σε διάφορα μοναστήρια. Και οι προσκυνητές του "Αγίου" Όρους ξέρουν πως, μαζί με τόσα άλλα κατάλοιπα από τη βυζαντινή εποχή, δεν έχει χαθή εκεί ούτε και σήμερα ή τέχνη του υπομονητικού βιβλιογράφου και καλλιγράφου.

Για μερικούς αγιορείτες βιβλιογράφους του 16ου αιώνα, που παρέχουν κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον, θα γίνη λόγος σ' αυτό το άρθρο.

1. ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ - ΕΓΦΡΟΣΥΝΟΣ, ΜΟΝΗΣ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ

Στη μονή Κουτλουμουσίου παρακολουθούμε, γύρω στα μέσα του 16ου αιώνα (στα χρόνια 1542 - 1551) τη δράση ενός αξιοσημείωτου βιβλιογράφου, του Σωφρονίου. Οι Vogel - Gardthausen² τον ξεχωρίζουν

¹ Για ένα τέτοιο βιβλιογραφικό έργαστήριο στη μονή των Όδηγων στην Κ/πολη, βλ. το άρθρο μου: Eine Schreiberschule im Kloster των Όδηγων, που θα δημοσιευθή στην Byz. Zeitschr. 51 (1958).

² Marie Vogel und Viktor Gardthausen, Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance. Leipzig 1909 [Zentralblatt für Bibliothekswesen, Beiheft XXXIII]. Στο εξής: VG.

ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ τοῦ ἀποδίδουν πέντε χειρόγραφα· σ' αὐτὰ μποροῦν νὰ προστεθοῦν ἄλλα πέντε, ὥστε τὰ χφφ ποὺ ξέρομε σήμερα γραμμένα μὲ τὸ χέρι του εἶναι τ' ἀκόλουθα δέκα¹:

1. Κουτλουμ. 356 (Λάμπρος 3429), ἔτ. 1542. Καινὴ Διαθήκη.— *Τέλος οὖν Θ(ε)ῶ ἀγίω. Τὸν δακτύλοις γράψαντα κλπ. Θ(ε)ῶ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζνα' ἢ παραμονὴ τῶν Χ(ρι-στο)υγέντων.* [παραλ. VG].

Τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα διέφυγε τὸν Λάμπρο (ποὺ δημοσιεύει μόνον μιὰ μεταγενέστερη ἐνθύμηση τοῦ ζπ' [1572]), γι' αὐτὸ καὶ τὸ χφ ἔμεινε ἀμνημόνευτο στοὺς VG.

2. Κουτλουμ. 573 (παραλ. Λ), ἔτ. 1545. Βίος δσίου Ἀθανασίου.— *Δόξα σοι ὁ Θ(ε)ὸς ἡμῶν ἕνεκα πάντων ἡμῶν. Θ(ε)ῶ τὸ δῶρον καὶ Σωφρο-νίου πόνος. Ἐτελειώθη ὁ παρὼν βίος οὗτος ἐν ἔτει ζνδ' μηνὶ νοεμ-βρίου κα'.* Ἡ ἱερὰ βίβλος αὕτη ὑπάρχει τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ ἦτις τὴν ἀποξενώσει ἐκ τῆς μονῆς νὰ εἶναι ἀσυγχώρητος. [παραλ. VG].

3. Μόσχας S.S. 308 (378/CCCLXV), ἔτ. 1546. Εὐχολόγιον.— Κατὰ τοὺς VG τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα εἶναι ἕμοιο μὲ τοὺς λοιποὺς κώ-δικες τοῦ Σωφρονίου.

4. Κουτλουμ. 203 (Λ 3276), ἔτ. 1547. Βίος ἀγίων Νοεμβρίου.— *Δόξα σοι ὁ Θ(ε)ὸς ἡμῶν, δόξα σοι ἕνεκα πάντων ἡμῶν ἀμήν. Θ(ε)ῶ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζνε'.* Ἡ βίβλος αὕτη ὑπάρχει τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ εἴ τις τὴν ἀποξενώσει ἐκ ταύτης τῆς μονῆς νὰ εἶναι ἀσυγχώρητος.

* 5. Κουτλουμ. 493 (624)² (παραλ. Λ), ἔτ. 1549. Πανηγυρικὸν Σεπτεμβρίου-Νοεμβρίου.

Ὁ α' τόμος τρίτου Πανηγυρικῶ (βλ. καὶ τοὺς δύο ἐπόμενους

¹ Τὰ χφφ τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου μελέτησα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1956 καὶ περισσότερες μέρες τὸ καλοκαίρι τοῦ 1957· τότε μαζὶ μὲ πέντε μαθητῆς μου τοῦ παλαιογραφικοῦ φροντιστηρίου, τοὺς κκ. Ν. Καλογερόπουλο, Σ. Μεσσίνη, Π. Μουλᾶ, Στ. Τσάμη καὶ Κ. Τσαντζάνογλου, καταγράψαμε ὅλους τοὺς 300 περίπου κώδικες ποὺ ἀπέκτησε ἡ μονὴ μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ καταλόγου τοῦ Σπ. Λάμπρου. Ἐλ-πίζω σύντομα νὰ δημοσιεῦθῃ ὁ συμπληρωματικὸς αὐτὸς κατάλογος. Πρὸς τὸν ἀγιο ἡγούμενο τῆς μονῆς καὶ πρὸς τὸν βιβλιοθηκᾶριο πατέρα Μάξιμο ἐκφράζω καὶ ἀπὸ ἐδῶ τις θερμότερες εὐχαριστίες μου. (Στὸν κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ τὰ χφφ αὐτὰ — ποὺ ἔχουν ἀριθμὸ ἐβρστηρίου 462 κέ.— δηλώνονται μὲ τὴ σημεῖωση δίπλα στὸν ἀριθμὸ: <παραλ. Λ>).

² Κατὰ λάθος, στὸ σύντομο ἐβρστηρίο τῶν μετὰ Λάμπρον κωδίκων, τὸ χφ αὐτὸ, ὅπως καὶ τὰ δύο ἐπόμενα, ἔχουν ἀναγραφῆ δύο φορές, μία φορὰ μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 492-494 καὶ μία δευτέρα μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 624-626. Καὶ τὰ τρία χφφ ὀγκωδέστατα.

ἀριθμούς)· τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα τοῦ Σωφρονίου στὸ τέλος τοῦ γ' τόμου: Κουτλουμ. 494 (626). [παραλ. VG].

* 6. Κουτλουμ. 492 (625) (παραλ. Λ), ἔτ. 1549. Πανηγυρικὸν Δεκεμβρίου-Φεβρουαρίου.

Ἐξ ὧν τὸ τρίτομον Πανηγυρικοῦ — βλ. τὴ σημεῖωση στὸν προηγούμενον ἀριθμὸ. [παραλ. VG].

7. Κουτλουμ. 494 (626) (παραλ. Λ), ἔτ. 1549. Πανηγυρικὸν Μαρτίου-Σεπτεμβρίου — Τέλος σὺν Θ(ε)ῶ ἀγίω ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν. Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου πόνος. Ἐτελειώθη ἡ ἱερὰ βίβλος αὕτη ἐπὶ ἔτους ζνζ' καὶ ὑπάρχει τῆς σεβασμίας καὶ ἱεροῦ μονῆς τοῦ Κουτλουμούση καὶ εἴ τις τὴν ἀποξενώσῃ νὰ ἔχει τὸν σ(ωτῆ)ρα ἀντίδικον. (εἰκ. 1).

Ἐξ ὧν τὸ τρίτομον Πανηγυρικοῦ — βλ. τοὺς δύο προηγούμενους ἀριθμούς. Καὶ τὰ τρία χφφ μὲ τὸ ἴδιο χέρι. Οἱ VG μνημονεύουν τὸ τελευταῖον αὐτὸ χφφ, στὸ ὄνομα Σωφρόνιος μοναχὸς καὶ δὲν τὸ συνάπτουν μὲ τὰ πέντε τοῦ Σωφρονίου «ohne nähere Bestimmung», ἀποδίδουν μάλιστα στὸν βιβλιογράφο μόνον ἓνα μέρος τοῦ χφφ. Τὸ ἤξεραν ἀπὸ περιγραφῆ τοῦ Μ. Γεδεῶν στὴν Ἐκκλησι. Ἀλήθεια 22 (1902) 221.

8. Κουτλουμ. 204 (Λ 3277), ἔτ. 1549. Βίοι ἀγίων Δεκεμβρίου. — Δόξα σοι ὁ Θ(ε)ός... ἡμῶν. Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτει ζνζ'. Αὕτη ἡ βίβλος ὑπάρχει τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ μ(ε)ν(ἀ)λ(ου) Θ(εο)ῦ καὶ σ(ωτῆ)ρ(ος) ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ τοῦ Κουτλουμουσίου, καὶ εἴ τις τὴν ἀποξενώσῃ ἐκ τοῦ μοναστηρίου νὰ ἔχη τὸν σ(ωτῆ)ρα ἀντίδικον.

9. Κουτλουμ. 124 (Λ 3197), ἔτ. 1550. Ὁμιλίαι Μ. Βασιλείου. — Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου πόνος, ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν. Δόξα σοι ὁ Θ(ε)ός ἡμῶν. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζνθ' ἐν μηνὶ νο(εμβ)ρ(ίω) ζ'.

* 10. Κουτλουμ. 206 (Λ 3279), ἔτ. 1551. Βίοι ἀγίων Μαΐου-Αὐγούστου. — Τὸ παρὸν βιβλίον ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζνθ', μηνὶ φεβρουαρίω ιγ'.

Ἐξ ὧν τὸ Λάμπρος σημειώνει: «Ἡ δὲ χεὶρ πιθανῶς ἢ τοῦ Σωφρονίου».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς καὶ τὰ 10 αὐτὰ χφφ γράφτηκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑπογραφή, ποὺ εἶναι πανομοιότυπη σὲ ὅλα (Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου πόνος), ὅμοιες εἶναι καὶ οἱ ἄλλες λεπτομέρειες τῶν βιβλιογραφικῶν σημειωμάτων, καὶ τέλος, τὸ σημαντικό τερο, ἢ γραφή εἶναι ἀπόλυτα ὅμοια σὲ ὅλα τὰ χφφ. Ἡ ὁμοιότητα τῆς γραφῆς ἐξασφαλίζει τὴν πατρότητα τοῦ Σωφρονίου καὶ στὰ χφφ ποὺ δὲν ἔχουν τὴν ὑπογραφή του (ἀρ. 5, 6, 10 — σημειωμένα μὲ ἀστερίσκο).

Βέβαιο είναι ακόμα πώς ο Σωφρόνιος ήταν μοναχός στη μονή Κουτλουμουσίου, αφού γράφει με το χέρι του πάντοτε το κτητορικό σημείωμα (άρ. 2, 4, 7, 8) και αφού ακόμα βλα. έξω από ένα, σώθηκαν στην ίδια μονή. Και για το ένα που αποτελεί την εξαίρεση (άρ. 3, το Ευχολόγιο της Βιβλιοθήκης της Μόσχας) πρέπει να συμπεράνουμε πώς προέρχεται από το Κουτλουμούσι.

Στο ίδιο μοναστήρι, στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, εργάζεται ένας άλλος βιβλιογράφος, ο Ευφρόσυνος. Η δράση του εκτείνεται σε περισσότερα χρόνια, από τα 1552 ως τα 1583, και η απόδοσή του σε χφφ είναι πλουσιότερη. Μάλιστα, η δράση του Ευφροσύνου συνεχίζει άμεσα τη δράση του Σωφρονίου: το πρώτο του χφφ που έχουμε είναι γραμμένο το 1552, δηλ. ακριβώς τον επόμενο χρόνο μετά το τελευταίο του Σωφρονίου (1551). Το πράγμα, καθώς θα ιδούμε παρακάτω, δεν είναι τυχαίο.

Και τον Ευφρόσυνο περιλαμβάνουν στον κατάλόγο τους οι VG¹ είναι ο μοναδικός βιβλιογράφος με τ' όνομα αυτό και του αποδίδονται 18 χρονολογημένα χφφ και 3 άχρονολόγητα². Ο αριθμός αυτός μπορεί σήμερα ν' αυξηθῆ σημαντικά με άλλα 15 ακόμα. Έτσι τα χφφ του Ευφροσύνου που ξέρουμε είναι συνολικά 33, 32 χρονολογημένα και 3 άχρονολόγητα. Όλα βρίσκονται στο Κουτλουμούσι. Στον κατάλογο που ακολουθεί παραθέτω παντοῦ το βιβλιογραφικό σημείωμα, που το παρέλειψε, στα περισσότερα, ο Λάμπρος, σημειώνοντας απλώς πώς το χφφ γράφτηκε από τον Ευφρόσυνο το τάδε έτος. Με άστερίσκο σημειώνονται κι' ἐδῶ δσα δεν είναι υπογραμμένα, ἀλλὰ μποροῦν ν' αποδοθοῦν ἀσφαλῶς στὸν Ευφρόσυνο με βάση τῆ γραφή.

1. Κουτλουμ. 303 (Λ 3376), έτ. 1552. Παροιμιαί και Προφητεία.— Δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν ἔνεκα πάντων, δόξα σοι δόξα σοι δόξα σοι. Τὸν δακτύλους γράψαντα κτλ. Θεοῦ τὸ δῶρον και Εὐφροσύνου πόνος. Ἐγράφη ἐν ἔτει ζξα', σεπτ(εμβ)ρ(ίου) εἰς τὰς γ'. Δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν ἔνεκα πάντων, δό(ξα), δό(ξα), δό(ξα). Ἡ παρούσα βίβλος αὕτη ὑπάρχει τῆς ἱερᾶς και σεβασμίας μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου, και εἶ τις κτλ. Ὁ Λάμπρος (πὺ δὲ δημοσιεύει τὸ βιβλ. σημείωμα) ἐσφαλμένα: 1553.

2. Κουτλουμ. 265 (Λ 3338), έτ. 1553. Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ (Εἰρμολόγιον).— Θεοῦ τὸ δῶρον και Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ εἰους ζξβ' ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ κ'. Τὸ παρὸν εἰρμολόγιον ἐπροσηλώθη εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Κουτλουμουσίου, και εἶ τις κτλ.

¹ Σελ. 123-124 «ohne nähere Bestimmung».

² Ἀπὸ τὰ δποῖα δμως τὸ ένα, Κουτλ. 108 (Λ 3181), κακῶς ἀποδίδεται στὸν Ευφρόσυνο—βλ. παρακάτω.

3. Κουτλουμ. 294 (Λ 3367), ἔτ. 1554. Τριώδιον.—Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἁμονάχου Εὐφροσύνου ἐπὶ ἔτους ζξγ' ἐν μηνὶ δεκτωμβρίῳ ἡμέρα δ'. Τοῦ Κουτλουμουσίου. [παραλ. VG].

Ὁ Λάμπρος δὲν πρόσεξε τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα. Γι' αὐτὸ παραλείπεται ἡ ἀναγραφή καὶ ἀπὸ τοῦ VG.

4. Κουτλουμ. 277 (Λ 3350), ἔτ. 1555. Πραξαπόστολος.— Δόξα τῷ Θε(ε)ῷ τῷ δόντι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμὴν. Ἐτελειώθη ὁ παρὼν ἀπόστολος διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἐλαχίστου ἁμαρτωλοῦ Εὐφροσύνου ἐπὶ ἔτους ζξγ' ἐν μηνὶ μαρτί(ῳ) β' καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ διὰ τὸν Κ(ύριον) οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτόν. Τοῦ Κουτλουμουσίου ὑπάρχει ἡ βίβλος αὕτη. [παραλ. VG].

Κι' ἐδῶ δὲν πρόσεξε καὶ δὲν δημοσίευσε ὁ Λάμπρος τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα.

5. Κουτλουμ. 298 (Λ 3371), ἔτ. 1555. Τριώδιον.— Τέλος οὖν Θε(ε)ῷ ἀγίῳ ἀμὴν ἀμὴν ἀμὴν. Θε(ε)ῷ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν ἔτει ζξγ' καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθαι διὰ τὸν Κ(ύριον). Τοῦ Κουτλουμουσίου.

6. Κουτλουμ. 299 (Λ 3372), ἔτ. 1555. Τριώδιον.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν δόξα. Θε(ε)ῷ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζξγ'.

7. Κουτλουμ. 328 (Λ 3401), ἔτ. 1555. Μηνᾶιον Ἀπριλίου.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν δόξα σοι... Θε(ε)ῷ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζξδ' ἐν μηνὶ δεκτωμβρί(ῳ) κβ' ἡμέρα σα(ββάτ)ῳ. Τοῦ Κουτλουμουσίου ὑπάρχει τὸ βιβλίον τοῦτο.

Ὁ Λάμπρος ἐσφαλμένα: 1556. Οἱ VG τὸ κατατάσσον στὰ ἀχρονολόγητα. (Ἡ 22 Δεκεμβρίου τοῦ 1555 δὲν ἦταν Σάββατο ἀλλὰ Κυριακή!)

8. Κουτλουμ. 508 (παραλ. Λ), ἔτ. 1556. Τριώδιον.— Τέλος οὖν Θε(ε)ῷ ἀγίῳ ἀμὴν. Θε(ε)ῷ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν ἔτει ζξδ' ἐν μηνὶ αὐγούστ(ῳ) κδ' ἡμ(ε)ρ(α) β' καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε. Τοῦ Κουτλουμουσίου. [παραλ. VG].

* 9. Κουτλουμ. 335 (Λ 3408), ἔτ. 1556. Θεοτοκάριον.— Τέλος οὖν Θε(ε)ῷ ἀγίῳ τοῦ Θεοτοκαρίου τῶν δεκτῶ ἡχων ἀμὴν ἀμὴν ἀμὴν. Ἐτελειώθη ἐν ἔτους ζξε' ἐν μηνὶ δεκτωβρί(ῳ) α'. [παραλ. VG].

Ὁ Λάμπρος σημειώνει: «φαίνεται γραφεὶς ὑπὸ Εὐφροσύνου». Τὸ χφ ἀσφαλῶς γραμμένο μὲ τὸ χέρι του.

¹ H. Lietzmann, *Zeitrechnung der römischen Kaiserzeit, des Mittelalters und der Neuzeit*. Berlin 1934 [Sammlung Göschen].

10. Κουτλουμ. 139 (Λ 3212), έτ. 1557. Ἰωάννης Κλίμακος.— Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζξε' ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ κ', ἀμήν.

11. Κουτλουμ. 140 (Λ 3213), έτ. 1557. Ἐφραὶμ Σύρος.— Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐν ἔτει ζξε'. Τοῦ Κουτλουμουσίου ὑπάρχει ἡ βίβλος αὕτη. Ἐτελειώθη διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἀμαρτωλοῦ καὶ ἐλαχίστου Εὐφροσύνου ἀμονάχου¹.

* 12. Κουτλουμ. 115 (Λ 3188), έτ. 1559. Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς τὰς Πράξεις.— Ἐτελειώθη ἡ βίβλος αὕτη ἐπὶ ἔτους ζξζ' ἐν μηνὶ φεβρουαρίῳ γ' ἡμέρα ς', καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε κάμου τὸν γράψαντα διὰ τὸν Κ(ύριο)ν. Βιβλίον τοῦ Κουτλουμουσίου.

Στὸν Λάμπρο (καὶ στοὺς VG) ἡ ἀναγραφή τοῦ ἔτους λανθασμένη: ζξγ' (=1555;): τὸ ἐρωτηματικὸ ἀσφαλῶς γιατί ἡ 3 Φεβρουαρίου τοῦ 1555 δὲν ἦταν Παρασκευὴ (ἦταν ὁμοίως τοῦ 1559)². Σημειώνει: ἀκόμα ὁ Λάμπρος: «προφανῶς γέγραπται ὑπὸ τοῦ Εὐφροσύνου».

* 13. Κουτλουμ. 117 (Λ 3190), έτ. 1559. Χρυσόστομος, Ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἐξαήμερον.— Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος ἐπὶ ἔτους ζξζ' ἐν μηνὶ αὐγούστου ια' καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθαι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ γράψαντος. [Μὲ χέρι μεταγενέστερο:] Εὐφροσύνου μοναχοῦ.

Ὁ Λάμπρος κ' ἐδῶ λανθασμένα: ζξγ' [1555]: ἐπίσης δὲν δηλώνει ὅτι ἡ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος εἶναι προσθήκη μεταγενέστερη.

14. Κουτλουμ. 496 (παρ. Λ), έτ. 1560. Μηναιὸν Σεπτεμβρίου.— Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν δόξα σοι) ἐνεκα πάντων, ἀμήν. Ἐτελειώθη(η) ἐπὶ ἔτους ζξη' Ἰανου(αρί)ου κ'. Στὴν ἀρχὴ τοῦ χφ: Ἰησοῦ μου ὁδηγοῦ μοι δέοποινα βοήθει. [παρ. Λ, VG].

Τὸ χφ ἀποτελεῖ μιὰ σειρὰ μὲ τὰ τρία ἐπόμενα (ἀρ. 15-17: ὁμοίως διαστάσεις, ὁμοία διάταξη τῆς ὕλης κτλ.). Γράφτηκαν, φαίνεται, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1560 ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1561.

* 15. Κουτλουμ. 497 (παρ. Λ), έτ. 1560. Μηναιὸν Ὀκτωβρίου.— Τῷ συντελεσθῆ τῶν καλῶν τῷ Θε(ε)ῷ χάρις. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ζξη', καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὸ εὐχεσθε ὑπὲρ τὸν γράψαντα. Βιβλίον τοῦ Κουτλουμουσίου. Στὴν ἀρχὴ τοῦ χφ: Ἰησοῦ μου ὁδηγοῦ. [παρ. Λ, VG].

Βλ. σημείωση στὸν προηγούμενο ἀριθμὸ.

16. Κουτλουμ. 498 (παρ. Λ), έτ. 1560 Μηναιὸν Νοεμβρίου.— Τῷ συντελεσθῆ τῶν καλῶν τῷ Θε(ε)ῷ δόξα. Ἐτελειώθη(η) ὁ παρῶν μηνιασ

¹ Λ: μοναχοῦ.

² H. Lietzmann, *Zeitrechnung* (τὸ Πάσχα: 26 Μαρτίου).

ἐπεὶ ἔτους ,ζξθ'¹ ἐν μηνὶ ἀγούσι(ω) ἡμέρα ε' τῆ δγδὸς τοῦ αὐτοῦ μηνός, καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ τὸν γράψαντα ἐλάχιστον Εὐφροσύνον (μον)αχ(όν). Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχ(ει) τῆς σε(βασμί)ας μονῆς ἡμῶν τοῦ Σ(ωτῆ)ρ(ο)ς τῆς ἐπονομαζομένης τοῦ Κουτλουμουσίου, καὶ εἴ τις κτλ. [παραλ. VG].

Βλ. σημείωση στὸν ἀρ. 14.

17. Κουτλουμ. 499 (παραλ. Λ), ἔτ. 1561. Μηνᾶιον Δεκεμβρίου.— Τέλος εἴληφεν ὁ παρὸν μῆν, ἦτοι τὸ βιβλίον τοῦ δεκεμβρίου, μηνὶ ἀπριλλ(ίω) εἰς' ἡμέρα ε' ἐν τῷ ,ζξθ' ἔτει, καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίσι(ου). Θε(ο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύν(ου) πόνος, δόξα σοι ὁ Θε(ο)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Βιβλίον τοῦ Κουτλουμουσίου. [παραλ. VG].

Βλ. σημείωση στὸν ἀρ. 14.

18. Κουτλουμ. 201 (Λ 3274), ἔτ. 1562. Βίσι ἀγίων Σεπτεμβρίου.— Θε(ο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνον πόνος. Ἐτελειώθη ὁ παρὸν Σεπτέμβριος, ἦγουν ἡ παροῦσα βίβλος αὕτη, ἐν ἔτει ,ζο' ἐν μηνὶ μαρτίω εἰς τὰς γ' ἡμέρα γ', καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες... κτλ. Τοῦ Κουτλουμουσίου.

19. Κουτλουμ. 290 (Λ 3363), ἔτ. 1562. Τετραεὺάγγελον.— Θε(ο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνον πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ,ζο' ἐν μηνὶ ἀγούσι(ω) κβ' ἡμέρα σα(ββά)τω. Τοῦ Κουτλουμούση.

Τὸ χφ κοσμεῖται καὶ μὲ τὶς μικρογραφίες τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν.

20. Κουτλουμ. 289 (Λ 3362), ἔτ. 1562. Τετραεὺάγγελον.— Τῷ συντελεσθῆ τῶν καλῶν Θε(ε)ῶ χάρις, ἀμήν. Θε(ο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνον πόνος καὶ κτήμα τῆς τῶν Κουτλουμουσηνῶν μονῆς, ἔτους ,ζο'.

21. Κουτλουμ. 142 (Λ 3215), ἔτ. 1563. Συναξάριον Μαρτίου - Αὐγούστου.— Θε(ο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνον πόνος. Ἐτελειώθη τὸ παρὸν συναξάριον τῶν ἑξ μηνῶν ἐπὶ ἔτους ,ζοα' ἐν μηνὶ φεβρουαρίω ε' ἡμέρα σαββάτω καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ ἀμαρτωλοῦ τὸν γράψαντα.

(Καὶ κτητορικὸ σημείωμα Κουτλουμουσίου).

22. Κουτλουμ. 209 (Λ 3282), ἔτ. 1565. Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ.— Ἐπὶ ἔτους ,ζογ' ἰνδ. ἠ' ἐν μηνὶ μαῖω α' ἡμέρα τρίτη ἐτελειώθη διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἀμαρτωλοῦ Εὐφροσύνου μοναχοῦ.

23. Κουτλουμ. 106 (Λ 3179), ἔτ. 1565. Χρυσόστομος, Ἰπόμνημα εἰς Ματθαῖον.— Τέλος εἴληφεν ἡ παροῦσα βίβλος τοῦ ἔτους τρέχοντος

¹ Διόρθωση μεταγενέστερη¹ ἀρχικὰ ἦταν γραμμένο, φαίνεται, ,ζξη' [1560], καὶ τὸ ἔτος αὐτὸ πραγματικὰ ἐπέφτε ἡ 8 Αὐγούστου ἡμέρα Πέμπτη.

αἰῶνα ἐπτάκις χίλιοι ἐβδομήκοντα τρεῖς ὑπάρχουσιν ἔτη, καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε κάμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὸν γραψάντα. Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος, ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν, δόξα σοσι ὁ Θ(εός). Ἡ βίβλος αὕτη ὑπάρχει τῆς ἱεραῆς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου τῆς ἐπονομαζομένης τοῦ Σ(ωιῆ)ρ(ο)ς μονῆς, καὶ εἴ τις τὴν ἀποξενώσ(ει) ἐκ ταύτης τῆς μονῆς νὰ τὸν ἔχει ἀντίδικον.

24. Κουτλουμ. 141 (Α 3214), ἔτ. 1568. Συναξάριον Φεβρουαρίου-Σεπτεμβρίου.— Ἐπληρώθη οὖν Θ(ε)ῶ τῷ παρὸν συναξάριον ἐν τῇ σεβασμῖα καὶ ἱεραῖ τοῦ Κουτλουμουσίου μονῆ τῇ τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ σ(ωιῆ)ρ(ο)ς ἡμῶν Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστοῦ) τοῦ ἑπτακισχιλιοσιοῦ ἐβδομικοσιοῦ ἔκτου ἔτους ἡδὴ τελειωθέντος. Τῷ συντελεστῇ τῶν καλῶν Θ(ε)ῶ χάρις ἀμήν. Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Τὸ παρὸν συναξάριον ὑπάρχει τῆς σεβασμῖας καὶ ἱεραῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ εἴ τις ἐξ ἐπηρείας τοῦ διαβόλου ἀποξενώσ(ει) ἐκ τῆς μονῆς ταύτης νὰ ἔχη τὰς ἀράς κτλ. [παραλ. VG].

Ὁ Λάμπρος δὲν πρόσεξε τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα (ποὺ βρισκεται στὸ φ. 431) καὶ σημειώνει μόνο (ἀπὸ τὴν ὁμοίότητα τῆς γραφῆς): «γέγραπται προφανῶς ὑπὸ τοῦ Εὐφροσύνου».

25. Κουτλουμ. 507 (παραλ. Α), ἔτ. 1569. Μηναιὸν Αὐγούστου.— Ἐτελειώθη ὁ παρὼν μὴν Αὐγουστος ἐπεὶ ἔτους ζοζ' ἐν μηνὶ Ἰανουαρι(ῶ) κζ' ἡμέρα ε' διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Εὐφροσύνου (μον)αχ(οῦ) καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτῷ εὐχεσθαι ὑπὲρ ἐμοῦ διὰ τὸν Κ(ύριον). Ὁ παρὼν μὴνας ὑπάρχει τῆς σεβασμῖας μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου. [παραλ. VG].

26. Κουτλουμ. 275 (Α 3348), ἔτ. 1570. Πραξαπόστολος.— Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος αὕτη τοῦ Πραξαποστόλου ἐν ἔτη ζοη' ἐν μηνὶ Ἀπριλλ(ῶ) η' ἡμέρα σα(ββάτω) καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε κάμοῦ τοῦ ἐλαχίστου καὶ ταπεινοῦ Εὐφροσύνου (μον)αχ(οῦ). Ἡ βίβλος αὕτη ὑπάρχει τῆς σεβασμῖας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου καὶ εἴ τις κτλ. [παραλ. VG].

Ὁ Λάμπρος δὲν πρόσεξε καὶ δὲν δημοσίευσε τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα.

27. Κουτλουμ. 107 (Α 3180), ἔτ. 1571. Λόγιος Χρυσοστόμου.— Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἡ ἱεραῖ βίβλος αὕτη ἐπὶ ἔτους ζπ' ἰνδ. ιε' ἐν μηνὶ νοεμβριῶ ιβ' ἡμέρα β', καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε κάμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Ἡ βίβλος αὕτη ὑπάρχει τῆς σεβασμῖας μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου. (εἰκ. 2).

28. Κουτλουμ. 291 (Α 3364), ἔτ. 1576. Τετραευάγγελον.— Τῷ

συντελεσθῆ τῶν καλῶν Θ(ε)ῶ χάρις. Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος, καὶ κτῆμα τῆς τῶν Κουτλουμουσηνῶν μονῆς, ἔτος ,ζπδ'.

29. Κουτλουμ. 287 (Λ 3360), ἔτ. 1576. Τετραευάγγελον. — Τῶ συντελεσθῆ τῶν καλῶν Θ(ε)ῶ χάρις... Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος. Ἐτελειώθη ἐπὶ ἔτους ,ζπε' ἐν μηνὶ σεπι(εμβ)ρ(ίω) κ' ἡμ(ε)ρ(α) δ'. Τοῦ Κουτλουμούση. [παραλ. VG].

Κι' ἐδῶ ὁ Λάμπρος δὲν πρόσεξε καὶ δὲν δημοσιεύει τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα. — Ἄς σημειωθῆ πὺς τὸ 1576 ἢ 20 Σεπτεμβρίου ἦταν Πέμπτη¹.

30. Κουτλουμ. 130 (Λ 3203), ἔτ. 1579. Συμεῶν μοναχοῦ Κατάνυξις. — Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος αὕτη ἢ ἐπωνομαζομένη Κατάνυξις ἐν ἔτει ,ζπζ' ἐν μηνὶ ἀπριλλ(ίω) ἡ' ἡμέρα δ' ὥρα θ', καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ταύτην εὐχεσθαι διὰ τὸν Κ(ύριον) τὸν τε γράψαντα τάλανα Εὐφροσύνον μοναχόν. Αὕτη ἢ βίβλος ὑπάρχει τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Σ(ωτῆ)ρ(ος) τῆς ἐπωνομαζομένης τοῦ Κουτλουμούση.

31. Κουτλουμ. 558 (παραλ. Λ), ἔτ. 1580. Τυπικὸν Ἁγίου Σάββα. — φ 352ν Δόξα τῶ ἀγίω Θ(ε)ῶ ἡμῶν ἀμήν. Πηγὴν νόουσαν τυπικοῦ

δρόσον λόγων || ἐνιαῦθ' ἐφεύρης εἰ μετέλθης γνησίως $\frac{\bar{\epsilon}}{\sigma} \left| \frac{\bar{\varphi}}{\nu} \right.$.

φ 353 Ἀρχγε γραφή Χριστιε καὶ μουμένωνων. φ 419 Πληρώσας εἶπον,

σοὶ Χ(ριστι)ε δόξα πρέπει. Ἐγρά(φ)η ἐπὶ ἔτους ,ζπη' ἰνδ. ἡ' $\frac{\bar{\epsilon}}{\sigma} \left| \frac{\bar{\varphi}\rho}{\nu} \right.$
[παραλ. VG].

32. Κουτλουμ. 288 (Λ 3361), ἔτ. 1583. Τετραευάγγελον. — Τῶ συντελεσθῆ τῶν καλῶν Θ(ε)ῶ χάρις. Θ(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος καὶ κτῆμα τῆς τῶν Κουτλουμουσηνῶν μονῆς, ἔτους ,ζχα'. Τοῦτο τὸ τίμιον καὶ ἅγιον εὐαγγέλιον ὑπάρχει τῆς μονῆς τοῦ Κουτλουμούση) καὶ εἴ τις... κτλ.

Τ' ἀκόλουθα τρία χειρόγραφα εἶναι ἀχρονολόγητα.

* 33. Κουτλουμ. 118 (Λ 3191). Χρυσόστομος, Ὑπόμνημα εἰς Ἰωάννην.

Τὸ χφ δὲν ἔχει σημεῖωμα βιβλιογραφικόν, εἶναι δὲ μὴ ἀσφαλῶς («προφανῶς» καὶ ὁ Λάμπρος) γραμμένο μετὰ τὸ χέρι τοῦ Εὐφροσύνου, ἀποτελεῖ μάλιστα μιὰ σειρὰ μετὰ τοὺς ἀρ. 12 καὶ 13 (τοῦ 1559), 23 (τοῦ 1565), 27 καὶ 27 (τοῦ 1571): ἴδιο περιεχόμενον (λόγοι Χρυσοστόμου στὸν Ματθαῖο καὶ στὶς Πράξεις), ἴδιες διαστάσεις, γραφὴ σὲ δύο στηλές.

* 34. Κουτλουμ. 334 (Λ 3407). Ἀκολουθία Μεγ. Ἐβδομάδος.

¹ H. Lietzmann, Zeitrechnung (Τὸ Πάσχα: 22 Ἀπριλίου).

‘Ο κυρίως κώδιξ είναι άκέφαλος και κολοβός, γραμμένος όμως άσφαλώς με τὸ χέρι τοῦ Εὐφροσύνου. ‘Ο Λάμπρος σημειώνει: «φαιίνεται γραφείς ὑπὸ Εὐφροσύνου». [παραλ. VG].

* 35. Κουτλουμ. 205 (Λ 3278). Βίοι ἁγίων Δεκεμβρίου.

Τὰ φφ 93 - 298 πιθανότατα ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Εὐφροσύνου.

‘Ο Λάμπρος (καὶ οἱ VG) ἀποδίδουν στὸν Εὐφρόσυνο καὶ τὸν κώδικα Κουτλουμ. 108 (Λ 3181), Χρυσόστομος. ‘Η γραφή όμως δὲν εἶναι τόσο ὁμοια με τὴν τυπικὴ τοῦ Εὐφροσύνου, καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι βέβαιον.

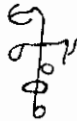
‘Οπως καὶ γιὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ Σωφρονίου, ἔτσι καὶ γιὰ τοῦ Εὐφροσύνου δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουμε καμιὰ ἀμφιβολία πὼς προέρχονται ὅλα ἀπὸ τὸν ἴδιο βιβλιογράφον. ‘Υπογράφει κι’ αὐτὸς τὰ περισσότερα με τὴν τυπικὴ ὑπογραφή: Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Εὐφροσύνου πόνος, καὶ ὁμοίως εἶναι σχεδὸν σὲ ὅλα τὰ χφφ καὶ οἱ λοιπὲς ἀναγραφές. Καὶ ἡ γραφή εἶναι κι’ ἐδῶ σὲ ὅλα τὰ χφφ ἡ ἴδια. Καμιὰ ἀμφιβολία ἀκόμα δὲν ὑπάρχει πὼς καὶ ὁ Εὐφρόσυμος εἶναι μοναχὸς τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου καὶ πὼς μέσα στὴ μονὴ καὶ γιὰ τὴ μονὴ ἔχει γράψει ὅλους τοὺς κώδικες (βλ. εἰδικὰ ἀρ. 24).

‘Εκεῖνο όμως ποῦ κάνει ἰδιαίτερη ἐντύπωση καὶ μᾶς ξαφνιάζει τὴν πρώτη στιγμὴ εἶναι πὼς ἡ γραφή τοῦ Εὐφροσύνου εἶναι ἐντελῶς ὁμοια με τὴ γραφή τοῦ Σωφρονίου· μπορεῖ μάλιστα κανεὶς ἄφοβα νὰ πῆ: ἀπαράλλαχτη (βλ. εἰκ. 1 καὶ 2). Καὶ ὄχι μόνο ἡ γραφή, ἀλλὰ καὶ ἡ διάταξη τῆς ὕλης, τὰ κοσμήματα καὶ τὰ τόσα ἄλλα ποῦ δίνουν τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα σ’ ἕνα κώδικα. Καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑπογραφῆς εἶναι ἐπίσης ὁ ἴδιος· ὄχι μόνο ἡ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος γίνεται, σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ χφφ, με τὸν ἴδιο τρόπο: Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Σωφρονίου (καὶ Εὐφροσύνου) πόνος, ἀλλὰ καὶ ὅλες οἱ ἀναγραφές ἐπαναλαμβάνονται σχεδὸν ἀπαράλλαχτες (Δόξα σοι ὁ Θεὸς ἡμῶν ἕνεκα πάντων ἡμῶν, Σωφρ. 2, 4, 8 ὡς Εὐφρ. 1, 4, 6, 7 κτλ.— Τέλος σὺν Θεῷ ἁγίῳ ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν, Σωφρ. 1, 7 ὡς Εὐφρ. 5, 8, 9), γράφονται μάλιστα με τὴν ἴδια σχεδὸν σειρά καὶ με τὸν ἴδιο τυπικὸν τρόπο. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς γράφει ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, ἄλλοτε με τὸ ὄνομα Σωφρόνιος καὶ ἄλλοτε με τὸ ὄνομα Εὐφρόσυμος.

Καὶ αὐτὸ συμβαίνει πραγματικά. Παρατηρήσαμε παραπάνω (σ. 358) πὼς ἡ βιβλιογραφικὴ δράση τοῦ Σωφρονίου ἐκτείνεται στὰ χρόνια 1542-1551 καὶ πὼς ἡ δράση τοῦ Εὐφροσύνου ἀρχίζει ἀμέσως τὸν ἐπόμενον χρόνο (1552). Δὲν ὑπογράφει δηλ. ὁ βιβλιογράφος ἄλλοτε με τὸ ἕνα ὄνομα καὶ ἄλλοτε με τὸ ἄλλο, παρὰ τὰ πρῶτα χρόνια ὑπογράφει ὡς Σωφρόνιος καὶ τὰ ὑστερότερα ὡς Εὐφρόσυμος (χωρὶς νὰ διασταυρῶνται τὰ δύο ὀνόματα). Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν

ἀμφιβολία πὼς ὁ Σωφρόνιος, εἴτε γιατί ἔγινε στὸ μεταξὺ μεγαλόσχημος, εἴτε γι' ἄλλον ὁποιοδήποτε λόγο (τὸ πράγμα δὲν εἶναι σπάνιο) μετονομάστηκε σὲ Εὐφρόσυνο καὶ μὲ τὸ καινούργιο του αὐτὸ μοναχικὸ ὄνομα ὑπέγραφε πᾶς τὰ χειρόγραφα του. Ἡ μετονομασία θὰ συντελέστηκε ἀνάμεσα στὶς 13 Φεβρουαρίου 1551 (ἢ τὸ πολὺ στὸν Νοέμβρη τοῦ 1550)¹ καὶ στὶς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1552, πού ἔχουμε τὸ πρῶτο χφ μὲ τὴν ὑπογραφή Εὐφρόσυνος.

Πὼς τὸ πράγμα εἶναι ἀσφαλῶς ἔτσι μᾶς τὸ πιστοποιεῖ ἀπόλυτα τὸ χφ Κουτλουμ. 204 (Σωφρ. ἀρ. 8): ἐκεῖ, στὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα, ἔνα δεῦτερο χέρι (πού εἶναι: θμῶς πάλι τὸ χέρι τοῦ ἴδιου τοῦ βιβλιογράφου) ἔχει διορθώσει τὸ ὄνομα *σωφροτίου* σὲ *εὐφροσύνου* (εἰκ. 3): μετέβαλε δηλ. τὸ *σω* σὲ *εὐ* καὶ τὸ *νί* σὲ *σύ*, ἀλλὰ ἔγραψε κιάλας ἀπὸ πάνω δλόκληρο τὸ ὄνομα: *εὐφροσύνου*, καὶ δίπλα, στὸν κενὸ χῶρο σημείωσε τὸ μονόγραμμα:

Κερδίζουμε ἔτσι ἕνα βιβλιογράφο, τὸν Σωφρόνιο-Εὐφρόσυνο, μοναχὸ στὴ μονή τοῦ Κουτλουμουσίου, καὶ παρακολουθοῦμε τὴν πλούσια καὶ ἀδιάλειπτη βιβλιογραφικὴ του δράση γιὰ 42 δλόκληρα χρόνια, ἀπὸ τὰ 1542 ὡς τὰ 1583, κατὰ τὰ ὁποῖα ἔγραψε 45 κώδικες, λειτουργικοῦ τὸ περισσότερο περιεχομένου², ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ πιδ πολλοὶ εἶναι ἀρχετὰ δγκώδεις, μερικοὶ μάλιστα (Σωφρ. 5-7) δγκωδέστατοι. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐνὸς βιβλιογράφου μὲ δύο ὀνόματα πιστοποιεῖται, ὅσο μπορῶ νὰ ξέρω, γιὰ πρώτη φορά καὶ πρέπει ἴσως νὰ μᾶς κάμη προσεκτικὸς μήπως ἡ περίπτωσις δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀνάμεσα στὰ τέσσα μοναχικὰ ὀνόματα βιβλιογράφων.

2. ΘΕΟΦΙΛΟΣ, ΜΟΝΗΣ ἸΒΗΡΩΝ

Ἐνας ἄλλος βιβλιογράφος μὲ πλούσια δράση, στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, εἶναι ὁ Θεόφιλος ἱερομόναχος τῆς μονῆς Ἰβήρων. Οἱ VG τὸν ἀναγράφουν μὲ τὸ ὄνομα «Θεόφιλος τάλας ρακενδύτης» (σελ. 146-147) καὶ τοῦ ἀποδίδουν 20 ἐν δλωφ χειρόγραφα. Συνολικὰ μποροῦμε νὰ

¹ Χφ ἀρ. 9· τὸ χφ ἀρ. 10 τῆς 13 Φεβρ. 1551 εἶναι ἀνυπόγραφο.

² Τὰ χφφ πού ἔγραψε ὁ Σωφρόνιος-Εὐφρόσυνος κατανέμονται, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ περιεχομένου, ὡς ἑξῆς: Π. Διαθήκης 1, Κ. Διαθήκης 1, Τετραευάγγελα 5, Πραξαπόστολοι 2, Μηναια 6, Τριώδια 4, Συναξάρια 2, Βίοι ἁγίων καὶ Πανηγυρικά 9, Εὐχολόγιο 1, Τυπικὸ 1, Ἀκολουθία 1, Θεοτοκάριο 1, Μουσικὸ 1, Ἔργα πατέρων 4, Λόγοι Χρυσοστόμου 5, Μ. Βασιλείου 1.

του ἀποδώσουμε σήμερα 29, γραμμένα στὰ χρόνια 1518-1548, δλα λειτουργικοῦ περιεχομένου¹, καὶ ποὺ τὰ περισσότερα βρίσκονται στὴ μονὴ τῶν Ἰβήρων. Σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ χφφ αὐτὰ ὁ Θεόφιλος ἔγραψε μὲ τὸ χέρι του μακρὰ σημειώματα ποὺ ἀναφέρονται στὸν ἴδιον καὶ στὶς περιπέτειες τοῦ ἀγιορείτικου βίου του. Στὸν κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ δημοσιεύονται καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτὰ σημειώματα, ποὺ συνήθως τὰ παραλείπουν οἱ κατάλογοι τῶν χειρογράφων.

Ἴδου τὰ χειρόγραφα τοῦ Θεοφίλου:

1. Ἰβήρων 809 (Λ 4929), ἔτ. 1518. Τετραεὺγγελον, Ψαλτήριον, Θηκαρᾶς κ. ἀ.—*Τέλος*. Δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν ὁ δὸς ἀρχὴν καὶ τέλος, καὶ πάλιν ἐρῶ δόξα δόξα ἀγία τριάς δόξα. Ἡ μὲν χεὶρ ἡ γράφασα μένει τεθῆναι τάφῳ, ἡ δὲ γραφὴ μένειν εἰς αἰῶνας πληροσιτάτους, διὸ πάντες οἱ ἐντυγχάνοντες τῷ παρόντι βιβλίῳ μέμνησθε εὐχόμενοι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ δειλαίου μὴ μνησιῶντες μοι ἕνεκα τῶν σφαλμάτων. Ἐτελειώθη κατὰ τὸ ζκς' ἔτος Ἰνδ. ς' μηνὶ ἀπριλλίῳ ἐν τῷ ἡσυχαστηρίῳ τοῦ τιμίου Προδρομοῦ ἐν τῷ διακειμένῳ τῇ σεβασμῖα τῶν Ἰβήρων μονῆ ἐν τῷ τοῦ Ἀθωνοῦ ὄρει. [Μ.νοκ. :] Ὁ εὐτελής Θεόφιλος ἱερομόναχος. Ἡ βίβλος ἔσχεν ἡδε σὺν Θεῷ πέρας πόνῳ Θεοφίλου τάλανος ρακενδύτιον. Δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν ἕνεκα πάντων, δόξα σοι, δόξα σοι, δόξα σοι. Γήθει μὲν λιμένα πλωτῆρ πολυβένθεα μάρπιτων, γήθει δ' αὖτε γραφεὺς στίχον ὑπαίον ἐκπολυπεύων. Ὅστις μετὰ τὸν ἐμὸν θάνατον ἐκβάλλει τὸ παρὸν βιβλίον ἀπὸ τὸ ἅγιον ὄρος ἔστω ἀφορισμένος. [Ἄλλου:] Παρακαλῶ δὲ καὶ λέγω πᾶσι τοῖς ἐντυγχάνουσι τὸ παρὸν βιβλίον, ἵνα μὴ τις ἀναιδῶς τολμήσει κατὰτεμεῖν αὐτό, λέγω δὴ, ἵνα χαλάσει αὐτὸ καὶ χωρήσει, ἢ τὸ Τετραεὺγγελον ἢ τὸν Ψαλτήριον ἢ τὸν Θηκαρᾶν² ἢ ἄλλην ὄλωσ τινὰ ἀκολουθίαν ἢ ὑπόθεσιν μέχρι καὶ ἐνὸς φύλλου ἀλλ' οὕτως ὡς ἐγράφη καὶ ἐσταχῶθη ὑπ' ἐμοῦ, οὕτως μενέτω, ὅπου ἂν τύχη ἀδιάσπαστον· εἰ δὲ τὸ στάχωμα φθαρεῖ, πάλιν σταχῶθῆτω σῶον καὶ ἀνελιπὲς ὡς ὑπάρχει· εἰ δὲ τις ποιήσῃ παρ' ὃ λέγω, ἐχέτω τὴν κατάραν ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου· σπουδαζέτω δὲ ὁ κατέχων τοῦτο μὴ τηρεῖσθαι ἀργὸν ἐν τῇ θυρίδι, ἀλλὰ πάντοτε ἐνεργεῖν κατὰ δύναμιν· εἰς τοῦτο γὰρ καὶ γέγραπται, ἵνα μὴ κομίσῃται τὴν καταδίκην τοῦ τάλαντιον κρυφάντος· εἰ δ' αὐτὸς ἀμελεῖ τῆς εαυτοῦ σωτηρίας μεταδότω τὸ βιβλίον

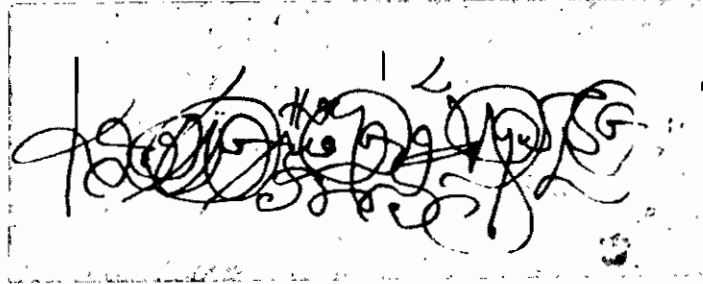
¹ Ὁ Θεόφιλος εἶναι κυρίως γραφεὺς λειτουργικῶν: 18 ἀπὸ τὰ 29 χφφ εἶναι λειτουργίαι (Χρυσοστόμου, Βασιλείου, τρεῖς λειτουργίαι κτλ.). Ὑπάρχουν ἀκόμα 4 μνηαῖα, 2 ὁκτώηχοι: καὶ ἀνὰ ἓνα Τετραεὺγγελο, Ψαλτήριο, Πανηγυρικό, Εὐχολόγιο κ. ἀ.

² Τὸ χφ εἶναι ὀγκῶδες καὶ περιέχει δλα τ' ἀναφερόμενα. Ὁ βιβλιογράφος ἐξορκίζει τοὺς «ἐντυγχάνοντας» νὰ μὴ τὸ «χωρίσουν» καὶ τὸ ἀποσυνθέσουν.

ἄλλον σπουδαῖον φροντίζοντα σωθῆναι ἵνα ἐργάζεται δι' αὐτοῦ τὸν οὐράνιον πλοῦτον καὶ εὐχεται καὶ ἐμοὶ τῷ ταλαιπώρῳ τῷ μυρίων κακῶν ὑπευθύνῳ τῷ ἀναξίῳ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἵνα ποιήσῃ ὁ Κύριος εἰς ἐμὲ ἔλεος καὶ λυτρώσῃ με τῶν αἰωνίων κολάσεων· διὸ εὐχεσθε πάντες πατέρες μου ἅγιοι ὑπὲρ ἐμοῦ ἐν ταῖς τιμίαις ὑμῶν εὐχαῖς.

2. Ἰβήρ. 581 (A 4701), ἔτ. 1523. Παναγυρικόν. — Δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Δόξα σοι. Δόξα σοι. Δόξα [σοι]. Ἡ βίβλος ἔοχεν ἦδε οὖν Θε(ε)ῷ πέρας πόνῳ Θεοφίλου ἰάλατος ρακενδύτου, μηνί Ιανουαρίῳ ἐν ἔτει ζλα'. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ός ἡμῶν. Δό(ξα ο)οι. Δό(ξα σοι) δόξα σοι. Γήθει μὲν λιμένα πλωτῆρ πολυβένθεα μάρπτων· γήθει δ' αὖτε γραφεύς, οἴχον ὑπατον ἐκπολυπέων. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον, καὶ Θεοφίλ(ου) πόνος. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ός ἡμῶν, ἕνεκα πάντων. — Ἰδοὺ τοιγαροῦν, ὃ δέοποινα Θε(εοτόκ)ε καὶ κυρία πάντων· ἐμῆ ἐγγυήτρια καὶ ἀκαταίχουσι μου ἐλπίς· προσιάτης καὶ φρουρὴ καὶ φύλαξ καὶ ὁδηγὴ μου· προνοήτρια καὶ περιχαράκωμα καὶ ὑπέρομαχε ἄμαχε τῆς ταπεινῆς μου ψυχῆς καὶ τοῦ ἀθλίου μου σώματος, καὶ τὸ παρὸν βιβλίον, μετὰ τῶν προλαβόντων καὶ προἀφιερωθέντων, σοὶ προσανατίθημι καὶ ἀφιερῶ τελευταίως, ἅμα σὺν τοῖς προγεγραμμένοις καὶ προαφιερωθεῖσιν τῇ ἐμῇ ἀθλία χειρὶ, ἀναφαιρίτως καὶ ἀναποσπάσις, ἐν τῇ σῇ εὐαγεσιότητι καὶ ἱερῶ μονῇ τῶν Ἰβήρων τῇ ἐν τῷ ἀγίῳ τοῦ Ἁθῶ ὄρει διακειμένη, διαμένειν αὐτὰ εἰς αἰῶνα τὸν ἄπαντα· ἃ τῇ σῇ χάριτι καὶ βοηθείᾳ καὶ ἀντιλήψει κόπω δ' ἐμῶ καὶ ἐπιταγῇ τῶν π(ατέ)ρων μου, ἀπαρισθέντα τέλος εὐλήφουσιν· δέξαι τοίνυν τὸ πενηχρὸν δῶρον καὶ τὸ τοῦ κόπου οὐδαμινόν, ὡς τῆς χήρας τὰ δύο λεπτά· καὶ προνοοῦ καὶ περίεπε καὶ φρούρει με, πάντοτε ἐξαιρέτως δέ, ἐν τῇ φρικτῇ τῆς ἐξόδου μου ὥρα, πάρεσο συμμαχοῦσα, καὶ τῶν φοβερῶν τελωνίων τοῦ ἄερος, τὴν ταπεινὴν μου λυτρομένη ψυχὴν· ἐπίτοξον δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ὧν τὰ δνόματα καὶ τοὺς βίους καὶ ἀθλους κατορθώματά τε καὶ θαύματα σὺν ἐγκωμίοις τε καὶ συγγράμμασιν, ἐν τοῖς πονηθεῖσι βιβλίοις ἐντέταχα, εὐμενεῖ ὄμματι καὶ ἱλαρῷ τῷ προσώπῳ ἐπιθεῖν πρὸς με καὶ προσυπαντήσαι καὶ συνοδεύσαι μοι καὶ ἐγγὺς τῶν ἑαυτῶν ἁγίων σκηνῶν ὑποδέξασθαι τὸν ἀνάξιον· καὶ γένοιτο κυρία μου Θε(εοτόκ)ε· λύτρωσαί με τῆς ἀριστερᾶς ἐριφιακῆς μερίδος τὸν ἀθλιον, καὶ τοῖς δεξιότις με προβάτοις σύνταξον τὸν ταλαίπωρον· ἔχεις γὰρ τὸ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι, ὡς μ(ή)τηρ οὐσα τοῦ πάντων ποιητοῦ καὶ δεσπότου μου· ὦ δόξα, ὦ κράτος ὦ τιμὴ ὦ αἴνεσις ὦ μεγαλοπρέπεια καὶ ὑπὸ ἀπάντων προσκύνησις ἐσφαίλεται σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ π(ατ)ρί, καὶ τῷ ζωοποιῷ αὐτοῦ πν(εύμα)τι, εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων· σὺ δὲ ὑπερευλογημένη καὶ ὑπερδοξασμένη καὶ μεμακαρισμένη ὑπάρχεις εἰς πάσαις ταῖς γενεαῖς· καὶ δο-

ξάζεταί σου καὶ ὑμνεῖται σοῦ εὐφημούμενον ὑπὸ πάσης πνοῆς γλώσσης τε καὶ κτίσεως τὸ πανάγιον ὄνομα εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν. Π(ατέ)ρες μου ἅγιοι εὐχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ πολυαμαρτήτου ἵνα ρυσθῶ τῶν ἀποκειμένων μοι δικαίως τιμωριῶν δι' ἃ ἐπλημμέλησα καὶ τῶν αἰδίων ἀγαθῶν ἐπιτύχω ὁ τούτων ἀνάξιος· εἰ γὰρ καὶ τῷ σώματι ἀφ' ὑμῶν κεχώρισμαι διὰ τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι ἀδιαίρετος. Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον καὶ τὸ τοῦ χειμῶνος συναξάριον καὶ αἱ δέκα λειτουργ(ίαι) καὶ τὸ τοῦ νοσοκομ(είου), ἐν τῷ ἡσυχαστη(τη)ρ(ίῳ) πλησίον τοῦ τιμίου Προδρ(όμου) νῦν δὲ τὸ πέρας ἔλαβεν ἐν τῇ τῶν Καρεῶν λαύρα, μετὰ τὴν ἐκείθεν μοι ὡς οὐκ ὄφειλεν ἐκβολήν. † Τὰ βιβλία, ἅπερ μοι πεπόνηται καὶ ἀφιέρωνται τῇ εὐαγεσιᾷ καὶ σε(βασμί)α μονῇ τῶν Ἰβήρων τῇ ἐν τῷ ἀγ(ίῳ) τοῦ Ἁθωνος ὄρει διακειμένη καὶ οὕτω πῶς ὀνομαζομένη, Πορταΐτιση· † Πανηγυρικά, β: συναξάρια, β: μηναια, β: παιερικά, β: ἡ(γουν) λαισαϊκὸν καὶ Δωρόθεος: εἰρηολόγ(ια), β: Ἐκλογάδιον, τὸ τῆς Πορταΐτισης: εὐχολόγ(ιον) μικρόν: λειτουργ(ίαι) ιη', εὐχέλαια: Κεραμεὺς καὶ ἕτερα πλεῖστα τμήματα, οποράδην κείμενα ἐν τοῖς παλαιοῖς καὶ νέοις βιβλίοις. † Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. [Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπόμενη μονοκονδυλιά = Θεόφιλος μοναχὸς ὁ καὶ οἰκτρὸς:]

† τέλος τοῦ ιζ' πανηγυρικοῦ. † Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν, ἕνεκα πάντων. † Γῆς μὲν ἐπέβην γυμνός, γυμνός δ' ὑπὸ γαίαν ἀπειμι, καὶ τί μάτην μοχθῶ, γυμνὸν ὄρων τὸ τέλος: † (βλ. εἰκ. 5).

3. Πρωτάτου 75 (Λ 75), ἔτ. 1523. Λειτουργία Χρυσσοστόμου.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος, ἔτος ζλα'.

Δὲν εἶδα τὸ χψ καὶ δὲν ξέρω ἂν περιέχῃ ἄλλα σημειώματα τοῦ Θεοφίλου.

4. Δοχε:αρ. 208 (Λ 2882), ἔτ. 1523. Λειτουργία.— [Στὸ τέλος τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσσοστόμου:] Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐτους ζλα'. Ἡ παροῦσα θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία ἀφιερῶνται παρ' ἐμοῦ τοῦ γραψαντος ἐν τῷ

θείῳ εὐκτηρίῳ τοῦ ταξιάρχου τῶν ἄνω δυνάμεων *Μιχαήλ τῷ λεγομένῳ τοῦ Κωφοῦ ἐν τῇ τῶν Καρεῶν λαύρα*· καὶ εἴ τις ταύτην ἀλλοτριώσῃ ἐξ αὐτ(οῦ) ἐχέτω τὸν ταξιάρχην ἀντίδικον. [παραλ. VG]. (Στὰ δίπτυχα κεκοιμημένων Χρυσοστόμου): *Μνήσθητι Κ(ύριε) τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου Κωνσταντίνου ἱερέως καὶ Θεοφίλου.* (Βασιλείου:) *Γαβριήλ, Μιχαήλ καὶ Θεοφίλου τῶν ἱερομονάχων.*

Ὁ Λάμπρος δὲν πρόσεξε τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα, χρονολογεῖ μάλιστα τὸ χρ στὸν 17^ο αἰώνα. Γι' αὐτὸ δὲν τὸ ἀναφέρουν καὶ οἱ VG.

5. Cambridge, Trinity College 179, ἔτ. 1535. Στὸς VG: «Excerpta varia ecclesiastica».— Γραμμένο τὸν Ἰούνιο τοῦ 1535 «ἐν τῷ ἡσυχαιοτήριῳ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τῷ διακειμένῳ τῇ σεπτῇ καὶ παντοκρατορικῇ μονῇ ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ἐθῶ» (VG).

* 6. Ἰ6ήρ. 795 (Λ 4915), ἔτ. 1537. Μηναιὸν Ὀκτωβρίου.— Ἐτους ζμ' ἰνδ. ἰ' ἀγούσ(του) ἰη' [παραλ. VG].

Λεῖπει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφίλου, ἢ γραφῆ ἕμως εἶναι ἀσφαλῶς ἢ δική του.

7. Ἰ6ήρ. 528 (Λ 4648), ἔτ. 1538. Λειτουργίαι κ. ἄ.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων, δόξα σοι, δόξα σοι, δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἡ βίβλος ἔσχεν ἦδε σὺν Θε(ε)ῶ πέρασ πόνω Θεοφίλου τάλανος ρακενδύτου. Γήθει μὲν λιμένα πλωτήρ πο(λ)υβένθεα μάρπτων | γήθει δ' αὖτε γραφεὺς σίχον ἕπατον ἐκπολυπεύων. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Γῆς μὲν ἐπέβην γυμνός, γυμνός δ' ὑπὸ γαῖαν ἄπειμι | καὶ τί μάτην μοχθῶ, γυμνῶν δρῶν τὸ τέλος. Ἀποδόμην δ εἴληφα, δ δ' ἀποδόμην λήψομαι, | οὐχ οἶον ἀποδόμην, ἀλλ' οἶον εἴληφα. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Ἐτελειώθη κατὰ μῆνα σεπτ(έμβ)ρ(ιον) καὶ ἔτος ζμζ' καὶ ἀνετέθη τῇ Παντιανάσῃ κυρία μου Θε(εοτό)κω τῇ Πορταΐτίσῃ, τῇ κεκλημένη μονῇ τῶν Ἰβήρων, ἐν τῷ τοῦ Ἐθῶνος ὄρει, ὡς καὶ τὰ λοιπά. [παραλ. VG].

Ὁ Λάμπρος δὲν δημοσιεύει ἀπὸ τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα παρὰ μόνο τῇ δήλωσι τῆς χρονολογίας.

8. Ἰ6ήρ. 833 (Λ 4953), ἔτ. 1540. Ὀκτώηχος.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ς ἡμῶν ἕνεκα πάντων, δό(ξ)α σοι, δό(ξ)α σοι, δό(ξ)α σοι. Τὸν δακτύλους γράψαντα, τὸν κεκτημένον, τὸν ἀναγινώσκοντα μετ' ἐδλαβείας, φύλαττε τοὺς τρεῖς ἢ τριάς τρισολβίως. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἡ βίβλος ἔσχεν ἦδε σὺν Θε(ε)ῶ πέρασ πόνω Θε(οφί)λου τάλανος ρακενδύτου. Ζῶν Θε(όφιλ)ος καὶ ἀπὼν ἐξ Ἰβήρων | ζῶν καὶ παρ' αὐτοῖς ὡς παρὼν ἐκ τῶν βίβλων· ζῆ Θεόφιλος καὶ θανὼν ἐν Κ(υρί)ῳ | ζῆ καὶ παρ' ἡμῖν ὡς λαλῶν ἐκ τῶν βίβλων. | Ἀρχοῦν ἔχει τι καὶ Θε(όφιλ)ος

μέγα | ἐκ γῆς ἀπαίρων ὡς λιπῶν βίβλους. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἔνεκα πάντων. [Οἱ στίχοι διαγεγραμμένοι μὲ κόκκινο μελάνι] (ελκ. 4). *Εγράφη ἐν τῷ σεμνοτάτῳ ἡσυχαστηρίῳ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἐν ἔτει ζμῆ' καὶ ἀνειέθη ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τῆ σε(βασιμ)ία καὶ μ(ε)γ(ά)λ(η) μονῆ τῶν Ἰβήρων τῆς ὑπεραγ(ίας) δεσποίνης μου τῆς Θεοτόκου. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν, ἀμήν.

9. Σιμοπ. 96 (Λ 1364), ἔτ. 1540. Μηναῖον Δεκεμβρίου.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος... ἐν ἔτει ζμῆ' μηνὶ Ιουλλίῳ.

Ὁ κῶδιξ, ἔπως ἔλοι τῆς Σιμοπέτρας, κἀήκε στὴ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ μοναστηριοῦ. Ἦ ἀποσιωπητικὰ στὸν Λάμπρο δηλώνουν βέβαια πῶς, κατὰ τὴ συνήθειά του, ὁ Θεόφιλος θὰ εἶχε γράψει πολὺ περισσότερα.

10. Βατοπεδ. 1064 (*Αρκάδιος - Εὐστρατιάδης), ἔτ. 1542. Λειτουργία.— Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. *Ἐν ἔτει ζν'. [παραλ. VG].

Στὸν κατάλογο ἐσφαλμένη ἢ χρονολογία: «ζ (1492) ἰνδ. ς'».

11. Ἰβήρ. 783 (Λ 4903), ἔτ. 1542. Λειτουργία Χρυσοστόμου.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἔνεκα πάντων. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. *Εγράφη ἐν ἔτει ζν'. (Στὰ δίπτυχα κεκοιμημένων:) *Ἐτι σου δεόμεθα ὑπὲρ τῶν ἐν μακαρίᾳ τῆ μνήμῃ γεομένων δούλων σου Μακαρίου ἱερο(μον)άχ(ου), Ἰωαννικίου (μον)αχ(οῦ) καὶ Καλῆς καὶ ἀνάπαυσον αὐτοὺς (στὴν ὦα, χ¹:) καὶ Θεοφίλου. (Στὰ δίπτυχα ζώντων:) Μνήσθητι Κ(ύρι)ε τοῦ δούλου σου Μακαρίου ἱερο(μον)άχ(ου) (στὴν ὦα, κάτω, χ¹, ἐρυθρογρ:) καὶ Θεοφίλου.

12. Ἰβήρ. 519 (Λ 4639), ἔτ. 1542. Κανόνες τῆς Ὀκτωήχου.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἔνεκα πάντων. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. *Εγράφη τὸ παρὸν βιβλίον τῆς σεβασμίας καὶ ἱερᾶς τῶν Ἰβήρων μονῆς τῆς ἐπ' δνόματι τιμωμένης τῆς ὑπεράγνου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἐπικεκλημένης Πορταΐτισης μετὰ εἰ[κο]στὸν χρόνον τοῦ ἐμοῦ διωγμοῦ, ἦτ(οι) ἐν ἔτει ζν', καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχεσθε τὸν γράψαντα. Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν, δόξα σοι, δόξα σοι, δόξα σοι.

13. Παντελ. 418 (Λ 5965), ἔτ. 1542. Λειτουργία Μ. Βασιλείου.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἔνεκα πάντων. Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος, ἐν ἔτει ζν'.

14. Κοσινίτσας 289, ἔτ. 1544. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. *Ἐν ἔτει ζνβ'.

Βλ. καὶ τοὺς ἀριθ. 15, 18, 19. Τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα καὶ στὰ 4 χφφ παραθέτει ὁ Α. Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, Ὁ ἐν Κ/πόλει Ἑλλ. Φιλολογικὸς Σύλλογος, Παράρτ. 17ου τόμου, σελ. 33. Ἴσως νὰ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλα σημεῖωματα τοῦ βιβλιογράφου. (Τὰ χφφ τῆς Κοσινίτσας

λανθάνουν ἀκόμα, μετὰ τῆ λεηλασία τῆς μονῆς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους στὰ 1916).

15. Κοσινίτσας 296, ἔτ. 1544. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνβ'.

Βλ. καὶ ἀρ. 14 καὶ 18, 19.

16. Παντελ. 421 (Α 5928), ἔτ. 1545. Λειτουργία.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνγ'. φ 7: Μνήσθητι τὸν γράψαντα Θεοφίλου καὶ Ἰσαάκ.

17. Ἐσφιγμ. 162 (Α 2175), ἔτ. 1545. Λειτουργία.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνγ'. φ 2: Ἰησοῦ προηγοῦ. φ 14: Μνήσθητι τὸν γράψαντα Θεοφίλου καὶ Ἰσαάκ. φ 61ν (δίπτυχα κεκοιμημένων Χρυσοστόμου, καὶ ἄλλοῦ:) Μνήσθητι Κ(ύρι)ε τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου Θεοφίλου, Ἰσαάκ, Μακαρίου τῶν (μον)αχ(ῶν), Κωνσταντίνου ἱερέως, Θεοδώρου καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν.

18. Κοσινίτσας 290, ἔτ. 1545. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνγ'.

Βλ. σημείωση στὸν ἀρ. 14.

19. Κοσινίτσας 291, ἔτ. 1545. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνγ'.

Βλ. σημείωση στὸν ἀρ. 14.

20. Πρωτάτ. 60 (Α 60), ἔτ. 1546. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνδ'.

Βλ. σημείωση στὸν ἀρ. 3.

21. Κωνσταμονίτου ἀρ. 107 [;], ἔτ. 1546. Εὐχολόγια.

Τὸ χφ ἀποδίδουν στὸν Θεόφιλο of VG, παίρνοντας τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Dmitrievski 2, EY 791. Ὁ Λάμπρος στὸν ἀρ. 107 δὲν σημειώνει κανένα βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα.

22. Λέσβου, Μονῆς Λειμῶνος 170, ἔτ. 1546. Λειτουργία Χρυσοστόμου.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. Ἐν ἔτει ζνδ'.

23. Κουτλουμ. 480 (παραλ. Α), ἔτ. 1547. Τρεῖς Λειτουργία.— Δόξα σοι ὁ Θε(ε)ὸς ἡμῶν ἕνεκα πάντων. Θε(ε)ῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος, ἐν ἔτει ζνε'. (Στὸ α' παράφυλλο:) Η(άιτε)ρ ἡγούμενε εἰρήνη σοι. Κατὰ τὴν ὑποθήκην καὶ τοὺς λόγους οὓς εἴρηκας τὸν ἡμέτερον κα[λό]-γ(ε)ρ(ον) δι' ἐκαθαρίσθητε ἀπὸ τὰς τῆς Βλαχίας παρα[νο]μίας, στέρεσαντες ἡμεῖς ἤδη ἐγράψαμεν τὰς ἱερὰς λειτουργίας καὶ εἰ μὲν ἀληθεύετε, εὔ ἂν ἔχει' καὶ εὔγε ὑμῖν καὶ εὔ ὑμῖν γένηται καὶ πλατυνθήσοθε ὡς τ[.....οπ]έρμα' εἰ δὲ οὐκ ἀληθεύετε καὶ ἡμᾶς φαινακίζετε μο[...] δρέψη

σθε τὰ τῶν πόνων ὑμῶν δράγματα· ἡμεῖς δὲ ἀνένοχοι ἐσόμεθα εἰς τὴν ὑμῶν ἐνοχίην· ἀνάγνωθι καὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τούτου κεφ(άλαια). φ 9 (καὶ φ 42^v): *Μνήσθητι τὸν γράψαντα Θεοφίλον καὶ Ἰσαάκ.*

Οἱ VG μνημονεύουν τὸ χφ, μολονότι μὴ περιγραφόμενο ἀπὸ τὸν Λάμπρο, παίρνοντας τὴν περιγραφή ἀπὸ τὸν Dmitrievski, Εὐχολόγια.

24. Πρωτάτου 61 (Λ 61), ἔτ. 1548. Λειτουργία Χρυσοστόμου κ.ἄ.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος, ἐν ἔτει Ἰνς'.

Βλ. σημείωση στὸν ἀρ. 3.

25. Ἀθήναι, Ἔθν. Βιβλιοθήκη 2400, ἔτ. 1548. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος· ἐν ἔτι Ἰνς'. Στὸ φ 19 (στὴν εὐχή τῆς ἐκτενοῦς ἱερείας Χρυσοστόμου· ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ φ 54, τοῦ Βασιλείου): *Ἔτι δεόμεθα ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Θεοφίλου (μον)αχ(οῦ) καὶ πάσης τῆς ἐν Χ(ριστῷ) ἡμῶν ἀδελφότητος. φ 35 (δίπτυχα κεκοιμημένων Χρυσοστόμου): *Μνήσθητι Κ(ύρι)ε τὰς ψυχὰς τῶν δούλων σου Θεοφίλου, Ἰσαάκ, Μακαρίου τῶν (μον)αχῶν, Κωνσταντίνου ἱερέως, Θεοδώρας καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν (ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ φ 70, στὰ δίπτυχα κεκοιμημένων Βασιλείου). φ 48 (ἀρχὴ λειτουργίας Μ. Βασιλείου): *Μνήσθητι τὸν γράψαντα Θεοφίλον καὶ Ἰσαάκ.* [παραλ. VG].**

26. Ξηροποτ. 350 (παραλ. Λ), ἀχρονολ. Λειτουργία.— Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Θεοφίλου πόνος. [παραλ. VG].

* 27. Ἰδὴρ. 787 (Λ 4907), ἀχρονολ. Μηνιαῖον Σεπτεμβρίου.— *Μὴν σεπτέμβριος εἴληφεν ὧδε τέμα.* [παραλ. VG].

* 28. Ἰδὴρ. 786 (Λ 4906), ἀχρονολ. Μηνιαῖον Δεκεμβρίου. [παραλ. VG] (εἰκ. 6).

Καὶ στὰ δύο χφφ, 27 καὶ 28, δὲν ὑπάρχει βιβλιογραφικὸ ἢ ἄλλο σημεῖωμα· ἡ γραφή ὅμως εἶναι ἡ τυπικὴ τοῦ Θεοφίλου. Ἴσως ἀνήκουν στὴν ἴδια σειρά.

29. Ἰδὴρ. 583 (Λ 4803). Ὁμιλία κ.ἄ.— Τὸ χφ τοῦ 14^{ου} αἰώνα, ἀλλὰ στὸ παράφυλλο τοῦ τέλους τὸ ἀκόλουθο σημεῖωμα μὲ τὸ χέρι τοῦ Θεοφίλου. (Ὁ Λάμπρος τὸ δημοσιεύει δλόκληρο, δὲν διευκρινίζει ὅμως ὅτι εἶναι μεταγενέστερο ἀπὸ τὸ χφ· γι' αὐτὸ καὶ οἱ VG ἀναγράφουν βιβλιογράφου Θεοφίλου μοναχοῦ τοῦ 14^{ου} αἰ. !): *Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ Θεοφίλου μοναχοῦ, τοῦ καὶ τὰ λοιπὰ γράψαντος βιβλία· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκβολῇ μου ἐκ τῆς μονῆς ἀνατίθημι αὐτὸ ὡς πέρ τι ἐξηγήρισον σοὶ τῇ Παντανάσῃ δεσποίνῃ μου Θεομήτορι τῇ Πορταΐτισσῃ ἐν τῇ τῶν Ἰβήρων σεβασμίᾳ μονῇ· καὶ σύγγνωθί μοι Κυρία μου· ἄκων γὰρ ἐξέρομαι, κορεσθεὶς καὶ βαρυνθεὶς τοὺς γογγυμοὺς καὶ τὰ σκάνδαλα· δωδεκαετῆ γὰρ χρόνον ὅλη δυνάμει πυκτεύσας*

παντοίοις κόποις διακονίαις καὶ ἔργοις χειρῶν θεραπεῦσαι¹ τοὺς ἐν τῇ μονῇ δούλους σου, οὐκ ἴσχυσα· διὸ καὶ ἐξέρομαι μὴ εἰδώς ποῦ ἀπέροχομαι, ἀπελπισμένος ὢν ἐξ αὐτῶν, γέρον ὢν ἤδη καὶ ἀδύνατος καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ σώματος οσηπώς· κερικῶς τοῦτο ἐν ἔμαντιῶ· κρεῖττον ἐμὲ περιφέρεσθαι ἐκ τόπου εἰς τόπον καὶ κακῶς πάσχειν καὶ ὄνειδίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀλλοτριῶν, ἢ αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς δι' ἐμὲ γογγύζειν καὶ στασιάζειν καὶ ταράττεσθαι. Διὸ δέομαί σου Κυρία μου, πρῶτον μὲν αὐτοὺς εἰρήνευσον καὶ ὁμονόησον καὶ τὰ σκάνδαλα παῦσον, ἔπειτα ἐμὲ διὰ τὰς ἀγίας αὐτῶν εὐχὰς προνοήθητι καὶ κυβέρεησον καὶ συντήρησον ἀβλαβῆ ἐκ παντός ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ παραπτώματος καὶ τῆς σῆς ποίμνης καὶ μάνδρας κἄν ἐν τῷ τέλει μὴ ἀποξενώσης μοι· καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου με ὥρα πρόστηθι καὶ τῶν δεινῶν τελωνίων καὶ κολάσεων λύτρωσαι· διὸ εὐλογημένη ὑπάρχεις εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν. † Εἴ τις ἀποξενώσει τὸ παρὸν βιβλίον ἀπὸ τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς νὰ ἔχει τὴν Θεοτόκον ἀντίδικον. Θεόφιλος.

Ἐκ τῆς φράσης «καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκβολῇ μου ἐκ τῆς μονῆς» καὶ ἀπὸ τῆς ὅλης διατύπωσης γίνεται φανερὸν ὅτι τὸ σημεῖωμα τὸ ἔγραψε ὁ Θεόφιλος σύγχρονα μὲ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπὸ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, δηλ. τὸ 1522 (βλ. παρακάτω, καὶ τὸ σημεῖωμα τοῦ ἀρ. 12). Σημαντικὴ εἶναι ἐστὶν ἐπιπέτωση αὐτῆ ἢ πληροφορία πὼς «ἑβδοκαετῆ χρόνον» δὲν μπόρεσε νὰ φέρῃ τὴν σύνεση καὶ τὴν ὁμόνοια στοὺς Ἰβηρίτες μοναχοὺς· ἄρα ὁ Θεόφιλος θὰ ἦρθε ἐπὶ τὴν μονὴ τῶν Ἰβήρων γύρω στὰ 1510.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ 29 αὐτὰ, θὰ ὑπάρχουν ἀσφαλῶς χφφ τοῦ Θεοφίλου καὶ ἀνάμεσα σὲ ὅσα δὲν περιέγραψε ὁ Λάμπρος, ποῦ κατάλογό τους ἔχει ἔτοιμο ὁ συνάδελφος κ. Γ. Π. Κουρνούτος. Καὶ ἐπὶ τυπικαρεῖο τῆς μονῆς, ὅπως μοῦ ἐδήλωσε ὁ βιβλιοθηκᾶριος πατήρ Ἀθανάσιος (ποῦ τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἐδῶ ἐξαιρετικὰ γιὰ τὴν πολύτιμη βοήθειά του καὶ συμπράσταση κατὰ τὴν διάρκειά τῆς παραμονῆς μου ἐπὶ τὴν μονὴ τῶν Ἰβήρων), ὑπάρχουν πολλὰ χφφ τοῦ Θεοφίλου. Δυστυχῶς δὲν εἶχα πιά τὸν καιρὸ νὰ τὰ μελετήσω.

*

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ βιβλιογράφος Θεόφιλος εἶναι πρόσωπο ποῦ τὸ γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ ἄλλου. Στὸ Ἅγιον Ὄρος διακρίθηκε γιὰ τὴν ἀρετὴ τῆς μοναστικῆς του πολιτείας, καὶ μετὰ τὸ θάνατό του ἡ Ἐκκλησία τὸν κατέταξε στοὺς ὁσίους· στίς 8 Ἰουλίου, ἡμέρα τοῦ θανάτου του, ἐορτάζεται, κατὰ τὸν Συναξαριστῆ, ἡ «μνήμη τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Θεοφίλου, τοῦ ἀγιοπρεπῶς ἀσκήσαντος καὶ ἐν εἰρήνῃ τελειωθέντος καὶ μῦ-

¹ χειρῶν, θεραπεύσας Λ.

ρον αναβλύσαντος ἐν τῇ κατὰ τὰ θρια τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος κελίῳ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἐν ὄρει τοῦ Ἄθωνος»¹.

Σύμφωνα μὲ τις πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει ὁ Συναξαριστής, ὁ δσσιος Θεόφιλος γεννήθηκε στὴ Ζίχνη τῆς Μακεδονίας (περιοχὴ Σερρών) καὶ μορφώθηκε καλὰ στὰ κοινὰ καὶ ὕστερα στὰ «ἐλληνικὰ μαθήματα»· τότε ἀκριβῶς δὲν μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν βίο, ἀπὸ τις πληροφορίες ὅμως ποὺ ἀκολουθοῦν ἢ γέννησή του πρέπει νὰ τοποθετηθῆ γύρω στὰ 1460-1470. «Ἐμαθε δὲ καὶ τὴν καλλιγραφίαν καὶ ἔγινε καλλιγράφος ἀριστος». Νέος ἔγινε μοναχὸς καὶ ὕστερ' ἀπὸ λίγο «ἔλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης» καὶ συγκατοικεὶ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Ρενδίνης Ἀκάκιος, ποὺ τὸν εἶχε χειροτονήσει ἀρχιερέα ὁ Πατριάρχης Νήφων ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης (πρόκειται γιὰ τὸν Νήφωνα Β', ποὺ ἐπατριάρχευσε κυρίως στὰ χρόνια 1486-1489 καὶ ὕστερα στὰ 1497-1498· ἐξελέγη καὶ τὸ 1502, ἀλλὰ δὲν δέχτηκε τὴν ἐκλογή)².

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ συγκεκριμένα τὸ 1486, ὅπως ρητὰ ἀναφέρει ὁ βίος, ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰωακείμ ἐπιτελεῖ στὴν Αἴγυπτο «μεγάλα καὶ φοβερὰ θαύματα» ἐναντίον τῶν Ἑβραίων. Ὁ Νήφων στέλνει ἐκεῖ τὸν Ἀκάκιος μαζί μὲ τὸν Θεόφιλο, γιὰ νὰ τὸν πληροφορήσουν ἀκριβῶς γιὰ τὰ γεγονότα. Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Πατριάρχου γίνονται εὐμενέστατα δεκτοὶ στὴν Ἀλεξάνδρεια, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπισκέπτονται τὸ Σινὰ καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ πεθαίνει ὁ Ἀκάκιος. Ὁ Θεόφι-

¹ Κ. Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής, τόμ. 7ος, Ἰούλιος (Ἄθ. 1893), σελ. 490-510 (βλ. καὶ τόμ. 6ο, Ἰούνιος, σελ. 62-69). Τὸ συναξάριο τυπώνεται ἀπὸ παραδρομὴ (μᾶλλον ἀπὸ λάθος στὴν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου: 8 Ἰουνίου-8 Ἰουλίου) δύο φορές, στὸν τόμο τοῦ Ἰουνίου καὶ στὸν τόμο τοῦ Ἰουλίου (στὸ τέλος τοῦ τόμου, σὲ εἰδικὸ παράρτημα). Τὸ συναξάριο εἶναι ἐντελῶς τὸ ἴδιο, μόνο στὸν τόμο τοῦ Ἰουλίου προτάσσεται μιὰ εἰσαγωγή γιὰ τὴν εὐεργετικὴ καὶ ψυχωφελῆ σημασία τῶν βίων, τῶν ἁγίων καὶ τῶν μοναστικῶν διηγήσεων. Παραλλάσσει ἐπίσης σὲ δύο ἀκόμα σημεῖα, στὸ πῶς ἀναπτύχθηκε ἢ νεανικὴ ψυχὴ τοῦ Θεοφίλου, καὶ πῶς, στὸ τέλος τῆς ζωῆς του, μὲ τὴ συνεχῆ ἀσκησὴ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς αὐτοσυγκέντρωσης, ἔφτασε νὰ γίνῃ «ὄλως μετάρσιος». Εὐχαριστῶ τὴ μαθήτριά μου κυρία Στέλλα Μαραγκουδάκη, ποὺ ἐξακρίβωσε τις πληροφορίες αὐτὲς στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη· στὴ Θεσσαλονικὴ δὲν ὑπάρχει ἑυστυχῶς ὁ Δουκάκης· εἶχα ὑπόψη μου τὸν κινούμενο συναξαριστὴ τοῦ Βικτωρος Ματθαίου, ποὺ ἀποτελεῖ, στὸ μεγαλύτερο μέρος, ἀνατύπωση τοῦ Δουκάκη· Ὁ Μέγας Συναξαριστής τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκδίδεται ἀναλώμασι καὶ ἐπιμελεία τοῦ ἐν μοναχῶσι ἐλαχίστου Βικτωρος Ματθαίου. 1950. Τόμ. Ζ', μὴν Ἰούλιος, σελ. 129-136. Βλ. καὶ Νικοδήμου Ἁγιορείτου, Ἀσματικὴ ἀκολουθία τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει διαλαμφάντων πατέρων, Ἐν Ἐρμούπολει 1847 (δὲν μπόρεσα κι' αὐτὸ νὰ τὸ συμβουλευθῶ), καὶ Louis Petit, Bibliographie des acolonthies grecques, Bruxelles 1926, σελ. 283.

² Μ. Γεδεών, Πατριαρχικὸ Πίνακες, σελ. 488 κέ., καὶ L. Petit, Les évêques de Thessalonique, Échos d'Orient 5 (1901/2) 97.

λος ἐπιστρέφει στήν Κωνσταντινούπολη, ἔπου ἕως τότε πατριάρχης εἶναι ὁ ἀπὸ Ζίχνης Παχώμιος (πατριαρχεῖ: τὸ 1503-1504 καὶ πάλι τὸ 1505-1514¹ ἢ ἐπιστροφή τοῦ Θεοφίλου στήν Κωνσταντινούπολη πρέπει νὰ ἔγινε στὰ πρῶτα χρόνια τῆς πατριαρχείας του). Ὁ Πατριάρχης ἐκτιμᾷ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοφίλου καὶ τὸν διορίζει νοτάριο καὶ ἔξαρχο τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας: «καὶ ἔμεινεν ἕκαστον χρόνον ἐκεῖσε εἰς αὐτὸ τὸ διακόνημα, ἀγαπώμενος καὶ τιμώμενος ὑπὸ πάντων».

Ἄλλὰ ὁ δσος, ἐξακολουθεῖ ὁ βίος, «καταφρονήσας τὰς τοῦ πατριάρχου δόξας καὶ τιμὰς», ἐφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἦρθε νὰ μονάσῃ στὸ Ἅγιον Ὅρος. Ἐγκαθίσταται πρῶτα στὸ Βατοπέδι: καὶ γίνεται ὑποαρχιεπίσκοπος τοῦ ἐπισκόπου Μηθύμνης (δὲν ἀναφέρεται τ' ὄνομά του), μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ὁποῦ ἀπέρχεται στὴ μονὴ τῶν Ἰδῆρων². Ἀπὸ τὴ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Ἰδίου στὸ σημεῖωμα ἀρ. 29, πὼς ἔμεινε δώδεκα δλόκληρα χρόνια στὴ μονὴ τῶν Ἰδῆρων ἕως τῆ στιγμῆ ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ φύγῃ, καὶ ἀφοῦ τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔγινε, ὅπως θὰ δοῦμε, τὸ 1522, θὰ ἦρθε στῶν Ἰδῆρων στὰ 1510. Ὁ «εἰκανὸς χρόνος» ἐπομένως ποὺ ἔμεινε στὴν Πόλη ἔχει ἀκραῖα ἔρια τὸ 1503 (πρῶτον χρόνον τῆς πατριαρχείας τοῦ Παχωμίου) καὶ τὸ 1510.

Ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν τῶν Ἰδῆρων εὐρισκόμενος—συνεχίζει ὁ βίος—ἀντέγραψεν ὅλα τὰ τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας βιβλία, προσταχθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πατέρων: διότι ἦν καλλιγράφος ἄριστος καὶ ἀντέγραψεν αὐτὰ μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ πολλοῦ κόπου, ἐξ ὧν καὶ πολλοὶ ἕως τὴν σήμερον σῶζονται». (Βλ. τὸ σημεῖωμα στὸν ἀρ. 2, ἔτ. 1523, ἔπου ἀπαριθμεῖ ὁ Θεόφιλος ὅσα χῆρ ἔγραψε ὡς τότε γιὰ τὸ μοναστήρι).

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια ὁ διάδοχος τοῦ Παχωμίου πατριάρχης Θεολήπτος³ (1514-1520), ἀκούγοντας γιὰ τὶς ἀρετὰς τοῦ Θεοφίλου, τοῦ γράφει νὰ ἔρθῃ στὴ Θεσσαλονίκη, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴ χηρεύουσα μητρόπολη τῆς πρώτης πόλεως τῆς Μακεδονίας (ἦταν, παρατηρεῖ ὁ βίος, «ἄκρος φίλος αὐτοῦ καὶ συμπατριώτης») ⁴. Ἄλλὰ ὁ δσος

¹ Ἰδὲ αὐτὸν, ἔ. ἀ. σελ. 496-499.

² Δὲν ἀναφέρει ὁ βίος τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου Μηθύμνης, ὅτε μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω. Ὁ Μακάριος, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἀπὸ 1525-1530 (*L. Petit*, ἔ. ἀ. σελ. 150), ποὺ ἀποσύρεται στὸ Βατοπέδι καὶ πεθαίνει: ἀκεῖ στίς 12 Ἀπριλίου 1546, ἀναφέρεται ἀπὸ πολλοὺς (*Εὐσεβίου Δράκου*, Λεσβιακά, τόμ. 2ος, Ἄθ. 1899, σελ. 23. Στ. *Καρυδώνη*, Τὰ ἐν Καλλονῇ τῆς Λέσβου... μοναστήρια, Κωνσταντινούπολις 1900, σελ. 230) ὅτι διετέλεσε προηγουμένως Μηθύμνης, πράγμα ἕως ποὺ τὸ ἀμφισβητεῖ ὁ *L. Petit* ἔ. ἀ. Πάντως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πρόκειται γι' αὐτόν, ἀφοῦ ὁ γέροντας τοῦ Θεοφίλου πρέπει νὰ πέθανε στὰ 1510.

³ Στὸ κείμενο τοῦ Δουκάκη καὶ τοῦ Βίκτωρος Ματθαίου λαμβασμένα: Θεολήπτος.

⁴ Στὰ χρόνια τοῦ Θεολήπτου, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάρρηση τοῦ Μακαρίου (1525),

προφασίστηκε ασθένεια, έγινε μεγαλόσχημος και αποσύρθηκε σε κάποιο κελλι κοντά στο ήσυχαστήριο ενός προηγούμενου Διονυσίου· ο βίος δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ κελλιοῦ, θὰ εἶναι ἔμως ἀσφαλῶς τὸ «ήσυχαστήριον τοῦ τιμίου Προδρόμου, τὸ διακείμενον [δηλ. ὑποκείμενον] τῆ σεβασμῆ τῶν Ἱεθέρων μονῆ», ἔπου τὸ 1518 γράφει τὸ ὀγκωδέστατο χφ Ἱεθέρων 809 (ἀρ. 1 τοῦ καταλόγου), τὸ πρῶτο ποῦ μᾶς ἔχει σωθῆ. «Ἀκούσας δὲ μετὰ ταῦτα τὴν ἐνάρετον πολιτείαν Κυρίλλου τινὸς τοῦ κατοικοῦντος εἰς τὰς Καρυάς, ὁμοίως καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, καταλιπὼν τὰς διατριβὰς τῆς τῶν Ἱεθέρων μονῆς ἦλθε καὶ συγκατάκησε μετ' αὐτῶν, ὥστε μιμηθῆναι καὶ ἐκείνων τὴν πολιτείαν καὶ ἀσκησιν». Στὴν «τῶν Καρεῶν λαύραν» ἀποτελεῖ ὡνεὶ πραγματικά, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1523, τὸ ὀγκῶδες πανηγυρικὸ Ἱεθέρων 581 (ἀρ. 2 [βλ. εἰκ. 5]), ποῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ τὸ γράφῃ στὸ ήσυχαστήριο τοῦ Προδρόμου.

Ὡστόσο ἡ μετάδοσή του ἀπὸ τὸ ήσυχαστήριο αὐτὸ στὴ λαύρα τῶν Καρυῶν δὲ φαίνεται ὅτι ἔγινε ἔμωλά. Στὸ ἴδιο σημεῖωμα τοῦ ἀρ. 2 μιλεῖ γιὰ τὴν «ἐκεῖθεν μοι ὡς οὐκ ὄφειλεν ἐκβολήν»¹ καὶ πολὺ ἀργότερα, στὰ 1542, μνημονεύει τὸ πρᾶγμα (ἀρ. 12): «μετὰ εἰκοστὸν χρόνον τοῦ ἔμοῦ διωγμοῦ». Ἡ ἀποχώρησή του ἄρα πρέπει νὰ ἔγινε στὰ 1522, δώδεκα χρόνια (ἔπως τὸ λέει ρητὰ στὸν ἀρ. 29) μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὴ μονῆ τῶν Ἱεθέρων. Ποιὰ ἀκριβῶς στάθηκε ἡ ἀφορμὴ δὲν τὸ λέει καθαρά. Κάποιες νύξεις περισσότερο σαφεῖς κάνει στὸ σημεῖωμα ἀρ. 29, ἔπου ρητὰ μνημονεύει πὼς «ἄκων ἐξέρχεται», «βαρυνθεὶς τοὺς γογγυσμοὺς καὶ τὰ σκάνδαλα», ἀφοῦ ἐπὶ δώδεκα δλόκληρα χρόνια δὲν κατόρθωσε νὰ «θεραπεύσῃ» (νὰ ἐκανοποιήσῃ) τοὺς πατέρες τοῦ μοναστηριοῦ, γιὰ τοὺς ὁποῖους δέεται στὸ τέλος στὴν Παναγία, αὐτὴ νὰ τοὺς εἰρηνεύσῃ, νὰ τοὺς κάμῃ νὰ ὁμονοήσουν καὶ νὰ πάψῃ τὰ σκάνδαλα. Σημειῶνεὶ στὸ ἴδιο σημεῖωμα πὼς εἶναι «γέρων ἤδη καὶ ἀδύνατος καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ σώματος σεσηπῶς»¹ ἂν γεννήθηκε, ἔπως ὑποθέσαμε, στὰ χρόνια 1460-1470, θὰ βρίσκει τῶρα πιά κοντὰ στὰ ἐξήντα του¹.

ὑπάρχει ἓνα κενὸ στὴ διαδοχὴ τῶν μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης, βλ. *L. Petit*, ἔ.κ. σελ. 150. (ἀρ. 80: N...).

¹ Ὁ βίος, ἔπως εἶναι μᾶλλον φυσικό, δὲν κάνει λόγο γιὰ τὴν «ἐκβολή» αὐτῆ καὶ τὸν «διωγμό». Τὸ σημεῖωμα τοῦ ἀρ. 23 (ἔτ. 1547), ἔπου ζητᾶ νὰ μάθῃ ἂν «ἐκαθαρίσθησαν ἀπὸ τὰς τῆς Βλαχίας παρανομίας», φαίνεται μᾶλλον πὼς δὲν ἀπευθύνεται στὸν ἡγούμενο τῶν Ἱεθέρων, ἀλλὰ στὸν ἡγούμενο κάποιου ἄλλου μοναστηριοῦ, πιθανότατα τοῦ Κουτλουμουσιοῦ, ἔπου καὶ βρίσκει τῆ σήμερα τὸ χφ ἄλλωστε γράφει πὼς ἔστειρε στὰ λόγια ποῦ εἶπε ὁ ἡγούμενος στὸν καλόγερο τοῦ Θεοφίλου καὶ γι' αὐτὸ ἔγραψε τίς λειτουργίες (τὸ χφ ποῦ περιέχει τὸ σημεῖωμα), ἐνῶ ἔδλον τὸν καιρὸ ποῦ ἔμνε μακριὰ ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Θεοφίλου δὲν παύει νὰ γράφῃ χφφ καὶ νὰ τ' ἀφιερῶνῃ σ' αὐτὸ. Μάλιστα στὰ 1540 (ἀρ. 8) δηλώνει

Ἀπὸ τὸ 1522 ἀρχίζει λοιπὸν ὁ βιβλιογράφος μας, ὅπως τὸ λέει ὁ ἴδιος, «περιφέρεσθαι ἐκ τόπου εἰς τόπον». Μετὰ τὴ λαύρα τῶν Καρυῶν, «ἔχων πόθον πολλὸν δι' ἀκριβεστέραν ἡσυχίαν», ὅπως γράφει ὁ βίος, ἀποσύρθηκε σ' ἓνα κελλί τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, «εἰς τὰ θρία τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος» (δηλ. στὰ θρία μεταξύ τῶν μονῶν Ἱερόρων καὶ Παντοκράτορος). Τὸ 1535 κιόλα τὸν βρίσκουμε νὰ γράφῃ «ἐν τῷ ἡσυχαστηρίῳ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τῷ διακειμένῳ τῇ σεπτῇ καὶ Παντοκρατορινῇ μονῇ ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ἄθω» (ἀρ. 5)· μπορεῖ ὅμως ν' ἀποσύρθηκε ἐκεῖ καὶ μερικὰ χρόνια πρὶν (λείπουν χφφ γιὰ τὰ χρόνια 1523-1535). Στὸ κελλί αὐτὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ζῆ ὁ βίος τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς του, συντροφευμένος ἀπὸ τὸν πιστό του μαθητὴ μοναχὸ Ἰσαάκ, τοῦ ὁποῦ δὲν λησμονεῖ ποτὲ νὰ μνημονεύῃ τὸ ὄνομα μαζί μὲ τὸ δικό του στὰ δίπτυχα τῶν λειτουργιῶν ποὺ γράφει μὲ τὸ χέρι του (ἀρ. 16, 17, 24, 25). Ἐκεῖ ἀσχολεῖται συνεχῶς μὲ τὴ γραφὴ λειτουργικῶν χειρογράφων, ποὺ τ' ἀφιερώνει πάντα στὴ μονὴ τῶν Ἱερόρων, καὶ ἐκεῖ «ἐδόθη εἰς περισσοτέρους ἀγῶνας τῆς ἀσκήσεως .. ὥστε ἔγινε ὄλος μετάρσιος» κατὰ τὸν βίο. «Καὶ γενόμενος πλήρης ἡμερῶν» προμάντευσε τὸ θάνατό του καὶ ἀφοῦ ἔδωσε ὀρισμένες ὁδηγίες στὸν μαθητὴ του Ἰσαάκ, «έκοιμήθη τὸν τοῖς ὁσίοις πρέποντα ὕπνον».

Ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου ποὺ δίνει ὁ Συναξαριστὴς εἶναι τὸ ἔτος ,αφνη' [1558], ἡ ἡμερομηνία, στὸν τόμο τοῦ Ἰουνίου: «Ἰουνίου ἡ' ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ», στὸν τόμο τοῦ Ἰουλίου: «Ἰουλίου ἡ' ἡμέρα Κυριακῇ»¹. Τὸ σωστὸ φαίνεται πὼς εἶναι τὸ δεύτερο· τὸ λάθος ἔγινε ἀντιληπτό, καὶ γι' αὐτὸ τυπώθηκε καὶ πάλι ὀλόκληρος ὁ βίος στὸν τόμο τοῦ Ἰουλίου. Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ἡ ἔνδειξη τοῦ ἔτους εἶναι λαθασμένη καὶ πὼς ἀντὶ ,αφνη' [1558] πρέπει νὰ διορθώσουμε ,αφμη' [1548]. Στὰ 1558 οὔτε ἡ 8 Ἰουλίου οὔτε ἡ 8 Ἰουνίου ἦταν Κυριακὴ, ἐνῶ, ἀντίθετα, στὰ 1548 συμπίπτει πραγματικὰ ἡ 8 Ἰουλίου σὲ ἡμέρα Κυριακὴ². Δὲν εἶναι ὅμως μόνο αὐτὸς ὁ λόγος. Ὅσο καὶ ἂν ὁ βίος πέθανε «πλήρης ἡμερῶν», δύσκολο εἶναι νὰ υποθέσουμε πὼς ζῆ ὡς τὸ 1558. Στὰ 1522 κιόλα σημειώνει ὁ ἴδιος (ἀρ. 29) πὼς εἶναι «γέρον ἤδη» τὴ γέννησή του τοποθετήσαμε ἀνάμεσα 1460-1470, πάντως ὅμως δύσκολο εἶναι νὰ γεννήθηκε μετὰ τὸ 1466, ἀφοῦ πρέπει νὰ ἦταν τουλάχισ-

σὲ στίχους πὼς ἂν καὶ «ἂπὸν ἐξ Ἱερόρων» ζῆ ὅμως καὶ εἶναι παρὼν μὲ τὰ βιβλία ποὺ γράφει καὶ ἀφιερώνει στὸ μοναστήρι του, καὶ ὅτι θὰ ζῆ κοντὰ τους γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν καὶ μετὰ τὸ θάνατό του.

¹ Γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ βίου δύο φορές, στὸν τόμο τοῦ Ἰουνίου καὶ στὸν τόμο τοῦ Ἰουλίου, βλ. παραπάνω.

² *H. Lietzmann, Zeitbestimmung* (1948, Πάσσα 1 Ἀπρ.). Ἀνάμεσα στὰ 1548-1558 ἡ 8 Ἰουλίου εἶναι Κυριακὴ καὶ στὸ ἔτος 1554.

στον είκοσι χρονών όταν πηγαίνει το 1486 αποστολή στην Αίγυπτο. "Ωστε αν πέθανε στα 1558, πρέπει να ήταν 90 - 100 χρονών" το πράγμα δεν είναι βέβαια απίθανο, νομίζω όμως ότι θα το τόνιζε κάπως περισσότερο ο βίος. "Επειτα, δεν μπορεί να είναι σύμπτωση μονάχα πώς ενώ έχουμε τόσα χφφ ως τα 1548, δεν έχουμε κανένα για τα δέκα ύστερα χρόνια" θα μπορούσαμε βέβαια κι' εδῶ να υποθέσουμε πώς τα τελευταία του χρόνια ήταν βαριά αρρωστος και δεν μπορούσε πιά να γράφει" κι' αυτή όμως η αρρώστια δεν θα έμενε άμνημόνευτη από τον βίο. Συνδυάζοντας όλες αυτές τις ένδειξεις νομίζω πως πρέπει να θεωρήσουμε πιθανότερο πώς ο Θεόφιλος πέθανε στις 8 'Ιουλίου 1548, σε ηλικία 80 - 90 ετών, ασκώντας την τέχνη του βιβλιογράφου ως τις τελευταίες του ημέρες.

Οι οδηγίες που έδωσε στον μαθητή του ήταν να μη τον θάψει, παρά να δέσει τα πόδια του με σχοινί και να τον ρίξει σ' ένα κρυφό μέρος του δάσους («τοσσο δὲ ἐποίησεν ὁ δσσιος, ὅπως φύγη τὴν δόξαν καὶ τιμὴν τῶν ἀνθρώπων»). "Όμως το πράγμα δεν έμεινε πολὺν καιρὸ κρυφὸ" οί Παντοκρατορηνοί ἀνακάλυψαν τὸ λείψανο καὶ τὸ μετέφεραν στὴ μονὴ τους. "Αλλά τὸ λείψανο τὸ ἤθελαν καὶ οί 'Ιδηρίτες, «διὸ καὶ ἐμάχοντο περὶ τούτου ἰκανὸν καιρὸν», ὥσπου ὁ ἐπίσκοπος 'Ιερισσοῦ Μακάριος ἔθεσε τέρμα στὴ διαφορά: οί Παντοκρατορηνοί κράτησαν ἕνα χέρι μονάχα, ἐνῶ τὸ σῶμα δόθηκε σὶν Ἰσαὰκ πού τὸ ἀπέθεσε στὴν ἐκκλησία τοῦ 'Αγίου Βασιλείου, ὅπου σὲ λίγον καιρὸ «ἤρχισεν ἀναβρῦειν μῦρον εὐωδέστατον, εἰς ἐνδειξιν τῆς θεαρέστου αὐτοῦ πολιτείας». Γι' αὐτὸ καὶ ὁ δσσιος εἶναι γνωστὸς σήμερα ὡς μυροβλήτης.

Ὁ Θεόφιλος εἶναι ὡς βιβλιογράφος ἐμπειρότατος. Ἡ γραφή του δὲν μιμεῖται παλαιότερη γραφή, ὅπως τὰ περισσότερα λειτουργικὰ χειρόγραφα τοῦ 16ου αἰῶνα, παρά εἶναι ἐλεύθερη καὶ προδίδει ἀνεση, τόλμη, κι' ἀκόμα ἕναν ἰδιαιτέρο παλμὸ καὶ ἐντονο προσωπικὸ χαρακτήρα. Ἡ μακρόχρονη βιβλιογραφικὴ του δράση στὸ Ὄρος, τὰ πολλὰ χφφ πού ἔγραψε, θὰ ἐπηρέασαν ἀσφαλῶς καὶ τ' ἄλλα ἀγιορειτικὰ βιβλιογραφικὰ ἐργαστήρια. Ὁ Δανιὴλ τῆς μονῆς Κωνσταμονίτου (1544 - 1560, βλ. παρακάτω) ὑπογράφει μὲ τὸς δύο δωδεκασύλλαβους στίχους πού χρησιμοποίησε ὁ Θεόφιλος (*Ἡ βίβλος ἔσχεν ἦδε σὺν Θεῷ πέρας || πόνω τάλανος Δανιὴλ ρακενδύτου ἢ Θεοφίλου τάλανος ρακενδύτου*), καὶ στίς στιγμὲς πού ἐπιτρέπει σὸν ἑαυτὸ του κάποια περισσότερη ἐλευθερία θυμίζει τὴ γραφή τοῦ Θεοφίλου, χωρὶς νὰ φτάνη τὸν ἐντονο προσωπικὸ χαρακτήρα ἐκείνου (βλ. *εἰκ. 6* καὶ *εἰκ. 10*: μήπως δὲν εἶναι τοῦ Θεοφίλου ἀλλὰ τοῦ Δανιὴλ τὰ δύο ἀνυπόγραφα χφφ 'Ιδῆρων 787 καὶ 786:).

Περισσότερη ὁμοιότητα μὲ τὴ γραφή τοῦ Θεοφίλου δείχνει ὁ γραφικὸς χαρακτήρας τοῦ βιβλιογράφου Σισώη. Ἐχει γράψει τὸ χφ Κου-

τλουμ. 340 (Λ 3413), Εὐχολόγιο, μετὴν ὑπογραφῆ: Δόξα σοι ὁ Θεός ἡμῶν δόξα σοι καὶ πάλιν ἐρῶ δόξα σοι, ἀμήν. Εὐχον κάμοι τῶ ἀμαρτωλῶ Σιοσή τῶ μοναχῶ διὰ τὸν Κ(ύριον), δέσποτα εὐχου¹, καθὼς καὶ τὸ χφ Κουτλουμ. 503 (παρ. Λ), Μηναῖον Μαρτίου, ἔτ. 1539: Τῶ ἀγίῳ Θεῶ τῶ δόντι ἀρχὴν καὶ τέλος ἀγαθὸν ἀμήν. Εὐχεσθε τῶ ταπεινῶ καὶ ἀμαρτωλῶ Σιοσή τῶ ἀμονάχῳ πατέρες καὶ ἀδελφοὶ τουτὶ τοῦ πονήματος ἔνεκα· εὐχεσθε διὰ τὸν Κ(ύριον)· ἐν μηνὶ ἀπριλλ(ίῳ) λ' τῶ ζῶ ἔτει τεσσαρακοσιῶ ζῶ· τέλος εἴληφεν ὁ παρῶν μὴν ἐν τῇ βασιλει κωιτάτῃ μονῆ... (τὸ ὄνομα τῆς μονῆς ἔχει ἀποξεσθῆ καὶ με δεύτερο χέρι ἔχει προστεθῆ:) τοῦ Κουτλουμουσίου (βλ. εἰκ. 7). Στὸν ἴδιο βιβλιογράφου ἀνήκουν ἀσφαλῶς καὶ τὰ Μηναῖα (*Ἰανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαΐου, *Ἰουνίου) Κουτλουμ. ἀρ. 501, 502, 504, 505 (ἀπὸ τὰ μετὰ τὸν Λάμπρο· περίπου ἴδιες διαστάσεις· τὰ δύο τελευταῖα ἔχουν καὶ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ στίχων. Θ' ἀνήκουν σὲ μιὰ ἐνιαῖα σειρά τῶν 12 μηνῶν τοῦ χρόνου).

*Ἐξαιρετικὴ ὁμοιότητα μετὴ τῆ γραφῆ τοῦ Θεοφίλου δείχνει καὶ ὁ Δημήτριος πού ἔγραψε τὸ χφ Λαύρας Λ 58 (Εὐστρατ. 1548) μετὴν ὑπογραφῆ: Θε(εο)ῦ τὸ δῶρον καὶ πόνο: Δημητρίου. *Ἐπὶ ἔτους ζνη' ἐν μηνὶ σεπτεβρίῳ [1549]² (εἰκ. 8). (*Ὁ Δημήτριος τοῦ χφ Κουτλουμ. 352, ἔτ. 1526, καθὼς καὶ ὁ Δημήτριος τῶν Μηναῖων Δοχειαρίου 170-173, ἔτ. 1546/7 [μολοντί ὑπογράφει μετὸν ἴδιο περίπου τρόπο: Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Δημητρίου πόνος], καὶ ὁ ἄλλος τοῦ Στιχηραρίου *Ἰβήρων 1005³ δὲν ταυτίζονται: μετὸν Δημήτριο τῆς Λαύρας). Καὶ σὲ ἄλλους ἀγιορείτες βιβλιογράφους μποροῦμε ἀσφαλῶς νὰ βροῦμε τὴν ἐπίδραση ἑνὸς βιβλιογράφου μετὸσο σημαντικὴ δράση ἔπως ὁ Θεόφιλος τῆς μονῆς τῶν *Ἰβήρων.

3. ΔΑΝΙΗΛ

*Ἀπὸ τὰ πιὸ συνηθισμένα μοναχικὰ ὀνόματα εἶναι καὶ τὸ Δανιήλ. Στὸς VG συναντοῦμε γιὰ τὸν 16^ο αἰώνα πολλοὺς βιβλιογράφους μετ' ὄνομα αὐτό: Δανιήλ τέλας ρακενδύτης ἀμαρτωλὸς καὶ αἰσχρὸς κτλ., Δανιήλ μοναχὸς, ἱερομόναχος, ἱεροθύτης, ἱερομόναχος, καὶ ἀκόμα ἄλλες 5 ἀναγραφές «ohne nähere Bestimmung». *Ἀπὸ τὴ συγκεχυμένη αὐτὴ εἰκόνα μποροῦμε νὰ διακρίνουμε μερικὲς τουλάχιστο προσωπικότητες βιβλιογράφων καὶ νὰ καθορίσουμε μετὰ κάποια λεπτομέρεια τὴ δράση τους.

¹ *Ὁ Λάμπρος δὲν πρόσθετε καὶ δὲν δημοσιεύει τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα. Τὸν βιβλιογράφου ἀναφέρουν ὡστόσο οἱ VG παίρνοντας τὴν πληροφορία ἀπὸ τοῦ Dmitrievski τὸν κατάλογο τῶν Εὐχολογιῶν.

² *Ἐοφελμένα στὸν κατάλογο: ζμη' (1540).

³ *Ὅλοι ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς VG στὸ ὄνομα Δημήτριος «ohne nähere Bestimmung».

Πρώτα πρώτα πρέπει να ξεχωρίσουμε τον Δανιήλ της μονής Διονυσίου¹. Ἀνήκει στο βιβλιογραφικό εργασιόριο της μονής αυτής, για το οποίο έγινε λόγος παραπάνω (σελ. 349)², και γράφει από τα 1594 ως τα 1613 περίπου τα 5-6 χφφ που έχουμε με το χέρι του (Λόγοι πατέρων, Βίοι αγίων, Λειτουργίες κ.κ., 8λα στη μονή Διονυσίου).

Πλούσια δράση έχει αναπτύξει στα ίδια χρόνια ένας άλλος βιβλιογράφος, ο Δανιήλ της μονής Σίμωνος Πέτρας (το μόνο του χρονολογημένο χφφ είναι το 1588: Σιμοπ. 48, Α 1316). Ὑπογράφει, *ὄχι ὁμως σταθερά, Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Δανιήλ πόνος (ἢ Δανιήλ ὁ γράφας) ἢ παρ' ἐμοῦ ἐλαχίστου Δανιήλ ἁμαρτωλοῦ τάχα καὶ ἱερομονάχου εἰς τὴν τῆς Σιμοπέτρας μονὴν* (Σιμοπ. 53, Α 1321), *τὸν καιρὸν τοῦ καθηγουμένου κὺρ Συμεῶν* (Σιμ. 58, Α 1326), *«συνδρομῆ καὶ ἐξόδου» τοῦ ἀγίου γέροντος κυροῦ Γαβριήλ καὶ φιλοβίβλου* (αὐτόθ.) ἢ *τοῦ ἱερομονάχου Παρθενίου καὶ πάνυ φιλοβίβλου* (Σιμ. 54, Α 1322) κκκ.³

Τρία χφφ ἀποδίδουν εἰ VG σὲ ἓναν βιβλιογράφο, τὸν Δανιήλ ἱερομόναχο, «λόγῳ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς καὶ χρονολογίας», χωρὶς ὁμως καὶ νὰ ἐγγυῶνται γιὰ τὸν ταυτισμὸ: τὰ χφφ Κρυπτοφ. Γ. β XXXIII, Ἱεροσολ. 275 καὶ ἓνα μέρος τοῦ Paris. 1318.

Ἐνας ἄλλος Δανιήλ (πὺ σχηματίζει τὴ γενική του Δανιήλου), Ἰβηρίτης καθὼς φαίνεται, γράφει τὰ χφφ Ἰβήρων 423 (Α 4543) καὶ 261 (Α 4381)⁴. Στὸ πρῶτο, ἔτ. 1586, ὑπογράφει: *Πληρώσας εἶπον, σοὶ Χ(ριστ)ὲ δόξα πρέπει. Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Δανιήλου πόνος. Ἐγράφη ἐπὶ ἔτους ζ'ηδ'.* Στὸ δεύτερο, ἔτ. 1610, ἐπαναλαμβάνει τοὺς δύο τυπικούς στίχους μὲ τ' ὄνομά του καὶ προσθέτει: *Ἐγράφη τὸ παρὸν βιβλίον διὰ συνδρομῆς καὶ ἐπιδιορθώσεως παρὰ τοῦ παροισιωτάτου π(ατ)ρ(ὸ)ς καὶ καθηγουμένου τῆς αὐτῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων κυροῦ Γαβριήλ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐν εἵει ζ'ρη' μηνὶ Ἰουλίῳ κ'.* Ἡ γραφή, ἐπιμελημένη, δεξιοκλινής, εἶναι ἴδια καὶ στὰ δύο χφφ.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμα ἓνας ἄλλος Δανιήλ, στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 16ου αἰώνα, πὺ ἔμεινε ἀμνημόνευτος στοὺς VG, γιατί ὁ Λάμπρος τοποθετεῖ ἐσφαλμένα τὸ χφφ στὸν 18ο αἰώνα (τὴ σωστὴ χρονολόγηση ἐξασφαλίζουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς γραφῆς, καὶ τὰ ὑδάτινα σημεῖα). Ἐχει

¹ VG Δανιήλ ἱερομόναχος· μόνο τὸ χφφ τοῦ 1594 ἀνήκει σ' αὐτόν, τ' ἀχρονολόγητα πὺ τοῦ ἀποδίδουν δὲν εἶναι δικὰ του.

² Ἐπιζῶ κάποτε ν' ἀσχοληθῶ ἐκτενέστερα μὲ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ βιβλιογραφικὸ εργασιόριο.

³ Τοῦ Δανιήλ Σιμοπετρίτη τὰ χφφ βρίσκονται στοὺς VG σκορπισμένα στὰ λήμματα Δανιήλ ἱερομόναχος καὶ Δανιήλ «ohne nähere Bestimmung».

⁴ Στοὺς Δανιήλ «ohne nähere Bestimmung», τὸ δεύτερο μάλιστα ἀχρονολόγητο (s. XVI) στοὺς VG.

γράφει τὸ χφ Παντελ. 446 (Λ 5953), Λειτουργία Χρυσοστόμου, καὶ υπογράφει: *Τέλος τῆς ἱερᾶς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ γράφας Δανιήλ.*

Στις ἀρχές τοῦ 17ου αἰώνα ἔνας ἄλλος Δανιήλ, ἀσφαλῶς Κουτλουμουσιανός, γράφει ἀπὸ τὰ 1621 - 1630 τὰ χφφ Κουτλουμ. 101, 113, 137, 186 (Λ 3174, 3186, 3210, 3259), Λόγοι πατέρων, Θηκαράς. Ὁ τρόπος τῆς υπογραφῆς του δὲν εἶναι σταθερός, στολιζέει ἕμως τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὰ πιὸ ταπεινωτικὰ ἐπίθετα: *ἀμαθής, ἁμαρτωλός, ἐλάχιστος, ἁμόναχος.*

Ἐρχόμαστε τέλος σ' ἕναν ἄλλο Δανιήλ, πὺ μποροῦμε καλύτερα νὰ παρακολουθήσουμε τὴ δράση του. Εἶναι ὁ «Δανιήλ τάλας ρακενδύτης ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ αἰσχροὸς καὶ ἀκάθαρτος καὶ βέβηλος καὶ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος» τοῦ καταλόγου VG. Τοῦ ἀποδίδονται ἐκεῖ 4 χφφ: σήμερα μποροῦμε νὰ τοῦ ἀποδώσουμε συνολικὰ 9. Ἡ υπογραφή του εἶναι σὲ 8λα τυπική, δύο δωδεκασύλλαβοι στίχοι (βλ. παρακάτω στὸν κατάλογο), ἔπου ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸ του *τάλανα Δανιήλ ρακενδύτη*¹ τ' ἄλλα ἐπίθετα πὺ τοῦ φορτώνουν οἱ VG τὰ πρόσθεσε ὁ Δανιήλ σὲ δύο μόνο χειρόγραφα (παρακάτω ἀρ. 4, 5). Καθὼς γίνεται φανερό, ὁ Δανιήλ εἶναι μοναχὸς τῆς μονῆς Κωνσταμονίτου. Ἡ γραφή του εἶναι κάπως σχολαστικὴ, τυπικὴ, ὀρθία, χωρὶς νὰ παίρνη μεγάλες ἐλευθερίες (εἰκ. 9, 11): κάποτε ἕμως γίνεται περισσότερο ἀνετη καὶ ἀβίαστη (εἰκ. 10) καὶ τότε μοιάζει ἀρκετά, ἔπως εἶπαμε (σελ. 378) μὲ τὴ γραφή τοῦ Θεοφίλου, χωρὶς ἕμως νὰ ἔχη καὶ τὴν ἀνεση καὶ τὴ ροὴ τῆς γραφῆς ἐκείνου. Πάντως εἶναι εὐκόλο ν' ἀναγνωριστῆ, γι' αὐτὸ καὶ μποροῦμε νὰ τοῦ ἀποδώσουμε χφφ πὺ δὲν ἔχουν τὴν υπογραφή του¹.

Ἴδου τὰ χφφ τοῦ Δανιήλ τῆς μονῆς Κωνσταμονίτου:

1. Κωνσταμ. 8 (Λ 444), ἔτ. 1544. Συναξάριον Σεπτεμβρίου - Φεβρουαρίου.— *Ἡ βίβλος ἔσχεν ἤδη σὺν Θε(ε)ῶ πέρασ πόνω τάλανος Δανιήλ ρακενδύτου, μηνὶ αὐγούσιω ἰνδ. β' ἔτους ,ζνβ'.*

2. Κωνσταμ. 10 (Λ 446), ἔτ. 1545. Συναξάριον Μαρτίου - Αὐγούστου.— *Ἡ βίβλος ἔσχεν ἤδε σὺν Θεῶ πέρασ πόνω τάλαντος Δανιήλ ρακενδύτου, μηνὶ σεπτεμβρίῳ ιζ' ἡμέρα σα(ββάτω) ἰνδ. δ' ἔτους ,ζνδ'.* [παραλ. VG].

Τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ χφ ἀρ. 1. Ὁ Λάμπρος δὲν πρόσεξε καὶ δὲν

¹ Ἡ ἔρευνά μου στὴ μονὴ Κωνσταμονίτου δὲν ἦταν ἐξαντλητικὴ: ἴσως νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα χφφ πὺ μποροῦν νὰ τοῦ ἀποδοθοῦν. Γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ φιλοξενία στὴ μονὴ αἰσθάνομαι βαθύτατα ὑποχρεωμένος: ἰδιαιτέρως στὸν ἅγιο ἠγούμενο, τὸν ἅγιο βελιοθηκάριο καὶ τὸν ἀντιπρόσωπο στὸ Πρωτάτο γέροντα Δαυίδ.

δημοσίευσε τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα. (*Η 17 Σεπτεμβρίου ἕως τοῦ 1545 δὲν ἦταν Σάββατο).

3. Paris. Coisl. 306, ἔτ. 1549. Πανηγυρικὸν Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου.— *Ἡ βίβλος ἔσχεν ἥδε σὺν Θ(ε)ῶ πέρας, πόνω τάλανος Δανιὴλ ρακενδύτου. Ἐν ἔτει ζνζ' ἰνδ. ζ' μην(ν)ι ἰουλλίω ιζ' τῆς ἀγίας Μαρίνης.*

Τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπόμενου κώδικα δὲν δημοσιεύεται στὸν συνοπτικὸ κατάλογο τοῦ Omonp, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὸν πρόσφατο τοῦ Devreesse (οὔτε καὶ στοὺς VG), μνημονεύεται ἕως δτι τὰ χφφ ἀνῆκαν ἄλλοτε στὴ μονὴ Κωνσταντινου. Τὴν ἀντιγραφή τῶν βιβλιογραφικῶν σημειωμάτων χρωστῶ στὴν εὐγενικὴ προθυμία τοῦ κ. Charles Astruc.

4. Paris. Coisl. 307, ἔτ. 1552. Πανηγυρικὸν Ἰανουαρίου-Αὐγούστου.— *Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον ἐν ἔτει ζξ' μηνι μαρτίῳ τῆς ι' ἰνδ. καὶ οἱ ἐντυχάνοντες τοῦτω, εὔχεσθε τῷ γράφαντι Δανιὴλ τῷ ἁμαρτωλῷ καὶ ταιλαιπῶρω τῷ αἰσχροῦ καὶ ἀκαθάρτου καὶ βεβήλω Ἀραγιηλ καὶ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστω. Δόξα σοι ὁ Θ(ε)ὸς πάντων ἕνεκα ὧν ποιεῖς δόξα σοι.*

Βλ. σημείωση στὸν προηγούμενο ἀριθμὸ. Τὸ χφ ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια ἐκείνου. (*Η δευτέρα ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος Δανιὴλ ἀπεξεσμένη ὁ κ. Astruc τὸ διάβασε μὲ τὴ βοήθεια ὑπεριωδῶν ἀκτίνων).

5. Κωνσταντ. 6 (Α 442), ἔτ. 1559-1560. *Αποστολοευαγγέλια.— *Ἡ βίβλος ἔσχεν ἥδε σὺν Θ(ε)ῶ πέρας πόνω τάλανος Δανιὴλ ρακενδύτου, ἐν ἔτει ζξθ' ἰνδ. δ' μηνι ὀκτωβρίῳ κδ' τοῦ ἀγίου μ(ε)γ(α)λ(ο)μ(ά)ρ(ι)νο(ς) Ἀρέθα, καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὴν εὔχεσθαι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ταιλαιπῶρου, τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀκαθάρτου καὶ βεβήλου.*

Στὴ μέση τοῦ κώδικα ἄλλο βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα (παραλ. Α.), παρόμοιο ἐντελῶς, ἀλλὰ μὲ τὴ χρονολογία: *ἐν ἔτει ζξη', μηνι νοεμβρίῳ κθ'.*

6. Λαύρας Α 37 (Εὔστρατ. 1527), ἔτ. 1562. Θηκαράς.— *Ἡ βίβλος ἔσχεν ἥδε σὺν Θ(ε)ῶ πέρας πόνω τάλανος Δανιὴλ ρακενδύτου, μηνι σεπτεμβρίῳ κθ' ζσα'.*

Οἱ VG ἀναγραφουν τὸ χφ, ὅχι ἕως στὸν «Δανιὴλ τάλανα ρακενδύτη», ἀλλὰ στὸν «Δανιὴλ μοναχὸς» (1563 κατὰ λάθος στὴ χρονολογία). Πρωτὸν μάλιστα ἂν ὁ ἴδιος ἔγραψε καὶ τὸ Ψαλτήριον Λαύρας Κ 72 [σήμερον Εὔστρ. 1359] τοῦ 1562. Παρ' ὅλο δτι τὰ δύο χφφ γράφτηκαν τὸν ἴδιο χρόνον καὶ βρίσκονται καὶ στὸ ἴδιο μοναστήρι, ὁ γραφεὺς τοῦ Ψαλτηρίου Κ 72 εἶναι ἄλλος, ποὺ ὑπογράφει μὲ τὸν ἀκόλουθο διαφορετικὸ τρόπο: *Κ(ύρι)έ μου Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστ)έ δὸς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν τῷ*

σῶ δούλω Δανιὴλ μοναχῶ καὶ οἰκιστῶ, ἐν ἔτει ζο' ἐν μηνὶ μαῖω κ' Ἰνδ. ε' [1562]. Καὶ ἡ γραφὴ εἶναι διαφορετικὴ (βλ. εἰκ. 11 καὶ 12).

Τ' ἀκόλουθα τρία χφφ τῆς μονῆς Κωνσταμονίτου δὲν ἔχουν βιβλιογραφικὸ ἢ ἄλλο χρονολογικὸ σημεῖωμα, εἶναι ὅμως ἀσφαλῶς γραμμένα μὲ τὸ χέρι τοῦ Δανιὴλ Κωνσταμονίτου. Καὶ τὰ τρία τὰ παραλείπουν, φυσικά, οἱ VG.

* 7. Κωνσταμ. 4 (Λ 440). Παρακλητικὴ.

* 8. Κωνσταμ. 9 (Λ 445). Συναξάριον Σεπτεμβρίου-Φεβρουαρίου (κολοβό).

* 9. Κωνσταμ. 29 (Λ. 465). Μαρτυρολόγιον.

ΠΙΝΑΞ ΚΩΔΙΚΩΝ

*Αγίου Όρους :

Βατοπ. 1064 : 370,10		294 : 359,3	298 : 359,5
		299 : 359,6	303 : 358,1
Δοχειαρ. 170 - 173 : 379	208 : 368,4	328 : 359,7	334 : 363,34
		335 : 359,9	340 : 379
Ἐσφιγμ. 51 - 58 : 349	162 : 371,17	352 : 379	356 : 356,1
		480 : 371,23	492 : 357,6
Ἰβήρων 261 : 380	423 : 380	493 : 356,5	494 : 357,7
519 : 370,12	528 : 369,7	496 : 360,14	497 : 360,15
581 : 367,2	683 : 372,29	498 : 360,16	499 : 361,17
783 : 370,11	786 : 372,28	501-505 : 379	507 : 362,25
787 : 372,27	795 : 369,6	508 : 359,8	558 : 363,31
809 : 366,1	833 : 369,8	573 : 356,2	624-625=492-494
1005 : 379			
		Κωνσταμ. 4 : 383,7	6 : 383,5
Κουτλουμ. 101 : 381	106 : 361,23	8 : 381,1	9 : 383,8
107 : 362,27	108 : 358 σημ.	10 : 381,2	
113 : 381	115 : 360,12	29 : 383,9	107(;) : 371,21
117 : 360,13	118 : 363,33		
124 : 357,9	130 : 363,30	Λαύρας Κ 72 : 382 (ἀρ. 6)	Λ 37 : 382,6
137 : 381	139 : 360,10	Λ 58 : 379	
140 : 360,11	141 : 362,24		
142 : 361,21	186 : 381	Ἐηροπον. 350 : 372,26	
201 : 361,18	203 : 356,4		
204 : 357,8	205 : 364,35	Παντελ. 418 : 370,13	421 : 371,16
206 : 357,10	209 : 361,22	446 : 381	
265 : 358,2	275 : 362,26		
277 : 359,4	287 : 363,29	Πρωτάτου 60 : 371,20	61 : 372,24
288 : 363,32	289 : 361,20	75 : 368,3	
290 : 361,19	291 : 362,28		
		Σιμοπ. 48, 53, 54, 58 κ. ἄ. : 380	
		96 : 370,9	

Ἀθήναι, Ἐθν. Βιβλιοθ. 2400 : 372,25	Κροπτοφέρρης Γ. β. XXXIII : 380
Cambridge, Trinity College 179 : 369,5	Λέσβου, Μονῆς Λαϊμῶνος 170 : 371,22
Ἱεροσόλ. 275 : 380	Μόσχας S.S. 308 : 356,3
Κοσνίτσας 289 : 370,14 290 : 371,18 291 : 371,19 296 : 371,15	Παρισ. Gr. 1318 : 380 Coisl. 306 - 307 : 382,3 - 4

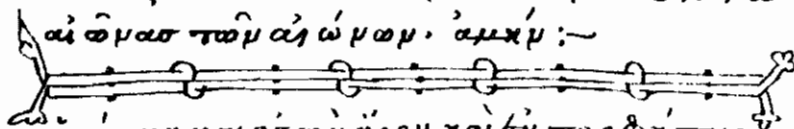
Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης

ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

καὶ τὸ ἐπιπέδον, ἢ, 10

118

μα καὶ λάβη τῷ χρόμω· ἀλλ' ἐπεὶ δὴ ἀσπίδα
 περὶ τὸν θῆρον ἐλαχθ' ἄρομον καὶ παρρησίαν
 ἐντυχάμεν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τῷ μίω πάμπαν
 τὴν ἀεργόσιαν, διημεκὴ κατατίθειται· ἀλλὰ
 ἀσπίστας αἰσάσας πρῶτα μάλιστα, καὶ τὸ μὲν ὑπὸ
 κωφῆ τῆ προσφάσθ' ἄρ' ἔτα πόλεμον τῶν γλω
 οῦν· οὐτὴν αἰτίαν ἄροισι· οἱ ἐν σκοτομήνῃ
 τοξόοντες· οἱ θυμὸν τρέφοντες ὄφρων· αὐ
 πὶ δωρὶσὶν ὑπὸ τῶν ἄλλων κρύπτοντες· ἀσπίστας
 ἄλλ' ἐπὶ πάσασιν ἀεργῶν μακρῶν τῆσ' ὑπὸ τούτων μακροί,
 καὶ τοῦσι ταράσσῃ παύσασθαι· ἢ μὴ μοιρομέ
 μων γὰρ παρ' αὐτῶν, τὸ γὰρ δαίτερον· καταπορτί
 σασα καὶ καταδιελοῦσαι τὰς γλώσσας αὐτῶν· ἐ
 ξῶν ἀπὸ πάσαν πόλιν οὐκ ἀρτί γυγίαν καταπό
 γγραμμύρον, ἀλλὰ δικίαν περιφάσας ὅσ' ἄρ'
 γουσ κατῆται· διὰ τί καταδιελοῦσαι; ἢ μὴ τῶν
 ἄρ' κακοί, ἀφαιρεθῆσιν τῆσ' ἄρ' ὑμῶν παρ' ἡμῶν
 μάμεως· ὡς ἂν καὶ τῶν ἄρ' προσήσοι ὅσοι μακρῶν
 ἄρ' ὅσ' ἀφ' ἡμῶν, ἀκαθε κατῆ φάινῃ ποιεῖ
 σαι, καὶ ἂν ποιοῦσαι ἡμῶν, ἐν γὰρ ἴῳ τῶν κῶν ἡμῶν·
 ὅν δ' ὄξαι καὶ τὸ κράτος· μὲν καὶ ἀφ' καὶ εἰς τοῖς
 αἰῶνας τῶν ἀλώμων· ἀμὲν·

ὑπὸ μνημα ὅσ' ἄρ' ἄρομον καὶ ἐν προσφῆταισ
 μακρῆ λίσου· καὶ ὅσ' ἄρ' ὁ παιδὸν αὐτοῦ καὶ φοι
 τητῆν ἐλίωσαι τὸν προσφῆτην· κημερικὴ δι
 ἄφ' ἡσὶσ τῶν τερατοεργιῶν αὐτῶν κημερικῶν· ὅσ'·

+ δ' οξασοι οτι κμεν, δε ενεκα των κμεν :
 + αυτην δ' αρα και αυτην ερηνόμος :
 + ετηγω τον ετηγω :
 + αυτην βιβλος υπερ της (εμου) της θει
 εσθ' η κωμη του κουκουμου εφης
 την αποζηνη εν γαμοναγη, μαε εθ' ομοια
 αλιδικα : ~

Εικ. 3. Κουλουμ. 204.

δε οξασοι οτι κμεν, εν καταστη
 θεοξασοι. δε οξασοι. δε οξασοι :
 πονοδρασι ληλοισ βαλτην τα τον κμε
 κτη κμε οξασοι
 πονοδρασι κως τον κμε οξασοι :
 φυλακτε τον κμε οξασοι : η πειρασ
 τει σα βιβλος :
 οτι το δ' αρα, η δε φησιν οξασοι :
 εβιβλος οξασοι η δε, εν οξασοι :
 τον κμε, τα κμε οξασοι οξασοι :
 η δε οξασοι η απων δε κμε, η δε
 η δε οξασοι οξασοι, ως τον κμε οξασοι :
 η δε οξασοι η βασιλει οξασοι :
 η δε οξασοι η δε, ως τον κμε οξασοι :
 ετηγω τον κμε οξασοι :
 οξασοι οξασοι, ως τον κμε οξασοι :
 δε οξασοι οξασοι, εν καταστη τον :

633

Εικ. 4. Ψάλλον 833 Θεόφιλος.

